

**«...Ἐκ δημοκρατίας συγκεῖσθαι
καὶ βασιλείας»
«ἤνθησεν δ' ἡ τραγωδία καὶ διεβοήθη...»**

Ἡ προσέγγιση τῆς πορείας τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴν μακραιώνη ἱστορία του, ὅπως καὶ ἀναλόγως ὄλων τῶν ἐθνῶν, ἀναδύεται διδακτικότερα σὲ περιόδους ριζικῶν ἀλλαγῶν καὶ ἀμφισβητήσεως -ἐντόνου ἢ μὴ κατὰ περίπτωσιν ἔχει τὴν σημασία τῆς-, τῶν δεδομένων κατὰ ἐποχὴν ἀξιῶν στὴν παγκόσμια κοινωνία καὶ στίς ἐπὶ μέρους· αὐτὸ μᾶς διδάσκει ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος κι ὄχι μόνο τῆς Ἑλλάδος. Οἱ ἀναζητήσεις εἶναι ἔντονες, εἴτε σὲ προσωπικὸ ἐπίπεδο, γιὰ τὴν ὄντογένεσή μας, εἴτε σὲ φυλετικὸ, γιὰ τὴν φυλογένεσή μας· συνήθως ὅμως αὐτὲς ἀναδύονται μετὰ ἀπὸ περίοδο κρίσεως, μακρᾶς κυρίως, εἰς ἕκαστον λαὸν καὶ εἰς ἕκαστον ἄτομον. Στὴν Ἑλλάδα διαβιοῦμε παρόμοια ἐποχὴ ἀναδύσεώς τους, μετὰ ἀπ' τὴν δεκαετῆ, πρωτοφανῆ σὲ εἰρηνικὴ περίοδο γιὰ τὴν ἱστορία μας, κρίση καὶ τίς ἐμφανέστατες ἐνδείξεις ἀνατάσεως τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ σὲ ὅλες του τίς ἐκδηλώσεις· πολλές, ἂν ὄχι ὅλες ἢ τουλάχιστον οἱ περισσότερες, ἀπ' τίς καθιερωμένες πρὸ τῆς κρίσεως ἀξίες μας, τίθενται ὑπὸ ἀμφισβήτησιν, ὄχι μόνο σὲ θεωρητικὸ ἐπίπεδο, διότι πάντοτε μᾶλλον σὲ αὐτὸ παρουσιάζεται ὑστέρησις, ὅσο στὰ πλαίσια τῆς καθημερινότητός μας.

Ὅπως δὴποτε οἱ αἰτίες τῆς κρίσεως, στὴν χώρα μας πρωτίστως ἀλλὰ καὶ διεθνῶς, εἶναι βαθύτερες καὶ ἀνάγονται στὴν μεταπολεμικὴ μας ἐποχὴ, ἂν ὄχι καὶ σὲ παλαιότερες διασυνδέσεις τους, ἀλλὰ ἢ ἀποκορύφωσή τους ἤρθε κατὰ τὴν δεκαετῆ περίοδο, ὅταν καὶ ἀποκαλύφθηκε ἡ βαθύτερη φύσις πολλῶν πτυχῶν τῶν πολιτικῶν μας πραγμάτων· οἱ θεωρητικὲς σκέψεις πάντα κρατοῦν τὸν ἄνθρωπο, ἀκόμη καὶ τὸν πολίτη, ἀναλόγως πρὸς τὴν ἐποχὴ, σὲ ἀπόστασιν ἀπ' τὴν πεζῆ πραγματικότητα. Ἀλλὰ, αὐτὴ ἡ πεζὴ πραγματικότης εἶναι ἡ καθημερινὴ μας ζωὴ, αὐτὴ τελικὰ διαμορφώνει τὴν πολιτικὴ μας ὑπόστασιν καὶ πρακτικὴ· σὲ ὅσο βαθμὸν μάλιστα ἡ θεωρητικὴ ἐπεξεργασία τῶν ἐξελίξεων ἄπτεται τῆς καθημερινῆς πραγματικότητος ἢ τουλάχιστον ἀπέχει ὀλιγώτερον ἀπ' αὐτήν, ἕκαστος ἔχει τὴν ἄνεσιν τῆς πληρεστερας κατανοήσεως τῆς πορείας τοῦ λαοῦ ἢ καὶ τῆς ἀνθρωπότητος στὴν δεδομένη ἐποχὴ, ἀφοῦ ὁ πλανήτης εἶναι πλέον, μιὰ μικρὴ γειτονιά στὴν ψηφιακὴ ἐποχὴ. Ἡ ἐποχὴ μας φέρει δύο κύρια χαρακτηριστικά, τὴν ἄρδην ἀλλαγὴ τῆς καθημερινότητός μας, μὲ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς ψηφιακῆς τεχνολογίας, καὶ τὴν ἐνδυνάμωσιν τῆς ἐνότητος τῆς

άνθρωπότητος, μέσα απ' την ανάδειξη τῆς συμβολῆς τους στις ἀλλαγές αὐτῶν τῶν διαφορῶν πολιτισμῶν· με ἄλλα λόγια, προϋποθέτει καὶ ἀπαιτεῖ, τὴν δημιουργικὴ συμβολὴ ὄλων, ἀτόμων καὶ λαῶν, στὴν καθημερινή τους ζωὴ, με ἔμφαση στὴν πρακτικὴ τους στὸ παρὸν κι ὄχι στὴν δράση τους με προσήλωση στὸ μέλλον, ὅπως στὴν βιομηχανικὴ ἐποχὴ. Αὐτὴ εἶναι ἡ μεγάλη ἀνατροπὴ τοῦ ψηφιακοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ διαφορὰ του με τὸν προηγούμενο βιομηχανικό, ὡς δύο ἀσύμβατες εὐθειές· ὁ ψηφιακὸς ἄνθρωπος ἐστιάζει τὴν προσοχή του καὶ τὴν ζωὴ του στὸ παρὸν, στὴν ἄμεση εὐχαρίστηση απ' τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐργασίας του, εἴτε ὡς προϊόν τῆς παραγωγικῆς διαδικασίας, εἴτε ὡς ἔκφραση τῆς καθημερινότητός του, διότι ἔχει τὴν δυνατότητα τῆς συνολικῆς θεάσεως τῶν πράξεών του καὶ δὲν εἶναι δέσμιος τῆς μερικῆς καὶ ἀποσπασματικῆς γνώσεως ἐνὸς μόνο τμήματός των, ὅπως στὴν βιομηχανικὴ παραγωγὴ καὶ ζωὴ του κατὰ προέκταση. Γνωστὰ αὐτὰ εἰς τοὺς ἀναγνώστας τῶν «ἀναλύσεων», «Τοῦ Ἐμμελοῦς».

Ἡ προσήλωση τοῦ βιομηχανικοῦ ἀτόμου στὸ μέλλον ἐπεκτείνεται σὲ ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς του, απ' τὴν παραγωγικὴ του ἀσχολία μέχρι τὴν οἰκογενειακὴ καὶ ἐρωτικὴ του ζωὴ· ὁ Σαρλῶ ἀπέδωσε με τὸν καλύτερο τρόπο τὸν βιομηχανικὸ ἄνθρωπο στὴν ταινία του, «Μοντέρνοι Καιροί», ὅτι δὲν ἔχει τὴν δυνατότητα ἀξιολογήσεως τοῦ χρόνου του καὶ τῆς δράσεώς του, ὅλα περιστρέφονται γύρω απ' τὴν βίδα τῆς παραγωγικῆς του ἀλυσίδος, ἀκόμη καὶ ἡ ρόγα στὸ στηθός τῆς χοντρῆς κυρίας! Ἡ ψηφιακὴ τεχνολογία, με τὰ συστήματά της στὴν παραγωγὴ, παρέχει στὸν ἐργαζόμενο τὴν ἄνεση τῆς γνώσεως ὄλων τῶν διαδικασιῶν στὴν μονάδα του, στὴν χώρα του καὶ παγκοσμίως, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐπιβάλλει τὴν ἀπαιτήση ἀμέσου προσαρμογῆς τῆς παραγωγῆς του στὸν διεθνή ἀνταγωνισμό· δὲν δικαιολογεῖται οὐδεμίαν ὑστέρησή του, ὄχι μόνο ὡς ἐμπορικὴ δραστηριότης, ἀλλὰ καὶ ὡς προσωπικὴ ἐπιδίωξις, διότι στὸ ἀποτέλεσμα κρίνεται ἡ ἀπόδοση τῆς ἐργασίας του, δηλαδὴ τῆς δημιουργικότητός του, τῆς προσωπικῆς του ἱκανοποιήσεως καὶ τῆς κοινωνικῆς καὶ οἰκογενειακῆς καταξιώσεώς του.

Στὴν σύνθετη αὐτὴ πρακτικὴ του ἐστιάζεται καὶ ἡ διαφορὰ του με τὸν βιομηχανικὸ ἄνθρωπο, στὸν ὅποιο μόνο τὸ συγκεκριμένο απ' τὸ σύνολο τμήμα τοῦ προϊόντος ἦταν τὸ ἀντικείμενο τῆς παραγωγικῆς του διαδικασίας καὶ τῆς γνώσεώς του· με τὴν ὀλοκλήρωση τοῦ προϊόντος, πέραν τῆς προσωπικῆς του ἐποπτείας, καὶ σὲ ἄλλο χρόνο, γνῶριζε τὸ ποιὸ εἶναι αὐτὸ τὸ τελικὸ ἀγαθό. Αὐτὸ ὅμως συνέβαλε στὴν διαμόρφωση τοῦ προσωπικοῦ του χαρακτήρος, τῆς πολιτικῆς του ὑποστάσεως καὶ τῆς καθημερινῆς του ζωῆς, ὡς

μονοσημάντου ανθρώπου· είχε αποδεχθεί ότι μόνο κάποια μικρά συνήθως στο τέλος τμήματα της προσωπικής του συνεισφοράς στο αγαθό του επιτρεπόταν γνωρίζουν, τίποτε παραπάνω, κι όσο επεκτεινόταν ή παραγωγή εν σειρά κι ή εξειδίκευση, τόσο πιο μικρό γινόταν το τμήμα του αγαθού στο οποίο την παραγωγή συμμετείχε. Αυτό διαμόρφωνε και τις προσωπικές του σχέσεις στην πόλη του και στην οικογένειά του, αλλά και την πολιτική του υπόσταση· το κόμμα γνώριζε περισσότερα και καλύτερα κι αυτός όφειλε υπακούσαι πάντα, χωρίς αντιρρήσεις ή πολλές ερωτήσεις, επειδή έρχονταν άμέσως μετά οί παρατηρήσεις και οί άνωθεν τιμωρίες, όπως και στο έργοστάσιο...

Ἡ επανάληψις, κατὰ τοὺς παλαιοὺς δημοδιδασκάλους, εἶναι «μήτηρ μαθήσεως» και εἶναι χρήσιμη, γιὰ τὴν ἐμπέδωσι τῶν ἄρδην ἀλλαγῶν τῆς ἐποχῆς μας· στοὺς δύο προηγούμενους παράγοντες, τὸν ρόλο τοῦ ἀτόμου στὴν παραγωγικὴ διαδικασία και στὴν πολιτικὴ, κοινωνικὴ και οἰκογενειακὴ του ζωὴ, ἐντάσσεται και ὁ τρίτος, ἡ ἴδια ἡ διαδικασία τῆς ψηφιακῆς παραγωγῆς, καθὼς αὐτὴ ἀπαιτεῖ και προϋποθέτει τὴν δημιουργικὴ συνεισφορὰ ὄλων στὴν πορεία της, διαφορετικὰ δὲν παρουσιάζεται στὴν ἀγορὰ ἀνταγωνιστικὸ προϊόν, ἀλλὰ και οὔτε εὐχαρίστησις, τέρψις κατὰ τὸν Ἡράκλειτον, στοὺς ἴδιους και στοὺς ἄλλους. Ἡ διαφορὰ ἀπὸ πολιτικῆς θεάσεως τῆς ψηφιακῆς παραγωγῆς ἀπ' τὴν βιομηχανικὴ εἶναι ἡ ἀπαίτησις τῆς πρώτης, ὅπως εἶναι ὁ παραγωγὸς και πολίτης μαζί, δηλαδὴ ἔχειν πλήρη ἐπίγνωσι τῆς πορείας τοῦ ὀλοκληρωμένου προϊόντος στὴν τοπικὴ, ἐθνικὴ και παγκόσμια ἀγορὰ, μὲ τὸν ἴδιο θέτειν περισσότερο τοὺς ὅρους τῆς ἐργασίας του και τοῦ ἐμπορικοῦ ἐλέγχου τοῦ αγαθοῦ, μὲ προέκτασι τῆς ἀνέσεως αὐτῆς στὴν οἰκογενειακὴ, κοινωνικὴ και πολιτικὴ του ζωὴ· ἀντιθέτως, τὸ βιομηχανικὸ σύστημα ἐπέβαλε ἀυστηρότατα τὴν ἀπόλυτη ὑπακοή τοῦ ἐργαζομένου στοὺς πρόγραμμα παραγωγικῆς διαδικασίας και πολιτικῆς ὀργανώσεώς του. Στὴν ψηφιακὴ οἰκονομία ὁ παραγωγὸς ἀπολαμβάνει τὴν τέρψιν τῆς προσφορᾶς του και μεταφέρει τὴν εὐχαρίστησι αὐτὴ στοὺς οἰκογενειακοὺς και κοινωνικοὺς του περιβάλλον· αὐτὸ εἶναι ἄγνωστο στὴν βιομηχανικὴ παραγωγή, επειδὴ σὲ αὐτὴ δὲν ἔχει, ὄχι μόνο ἐπίγνωσι, ἀλλὰ οὔτε καν πρόχειρη γνώσι, τοῦ παραγομένου αγαθοῦ, ὁπότε και ἐπέστρεφε στοὺς σπῆτι του συνήθως μελαγχολικὸς και κακόψυχος, μεταδίδοντας στὴν οἰκογένειά του τὴν κατάθλιψή του. Ἔτσι, ἡ ἀνάγκη ἀπόλυτου προσαρμογῆς στὴν παραγωγικὴ διαδικασία μεταφερόταν και στὴν ὑπόλοιπη ζωὴ του, ὅπως και στὶς πολιτικῆς του σχέσις. Αὐτὴ εἶναι ἡ μήτρα τῆς ἐκπορεύσεως τῶν συγχρόνων κομμάτων, μὲ τὰ ἀριστερὰ πρώτα.

Ἡ ἐξάπλωση τῆς ψηφιακῆς τεχνολογίας στήν καθημερινότητά μας, κυρίως μέ τὰ ἔξυπνα τηλέφωνα καί τὰ κοινωνικά δίκτυα πού ἀκολουθοῦν, φέρει δύο μεγάλες ἀλλαγές στήν ἀνθρωπότητα· τήν ἀποδοχή τους στήν καθημερινή μας ζωή, ἀνεξαρτήτως τῶν προηγουμένων συνθηκῶν, καί τῶν συστηματικῶν ἀναζητήσεων στήν πολιτική, πολιτιστική καί ἱστορική παράδοσή μας, ἐπειδή ὅλοι ἀναγνωρίζουν ὅτι, κάτι ἄλλο ἀναδύεται στήν ἀτομική μας ὄντοτητα, στήν ὄντογένεσή μας, καί στήν κοινωνική μας ἔκφραση, στήν φυλογένεσή μας. Οἱ δύο αὐτοὶ παράγοντες μελετῶνται ἀπό ἐμᾶς, τοὺς οἰονεὶ παρατηρητάς, ἀλλὰ στὰ ἄτομα καί στήν κοινωνία μας ἡ παρέμβασή τους εἶναι ἄμεση καί εὐθεῖα ἀμφοτέρων, χωρὶς τὴν δυνατότητα διαχωρισμοῦ τους ἀπὸ ἐμᾶς τοὺς ἴδιους στήν καθημερινότητά μας· τὸ καλῦτερο παράδειγμα εἶναι ἡ σύγκριση τῆς Κίνας καί τῆς Ἰαπωνίας, ὡς πρὸς τὴν ἀποδοχή ἀπὸ αὐτὲς τῆς ψηφιακῆς τεχνολογίας. Ἡ γλῶσσα, τὰ ἰδεογράμματα, τῶν δύο λαῶν, εἶναι ἀκριβῶς ἴδια, ἀλλὰ διαφέρουν στήν προφορά τους καί στὸ γεγονός ὅτι οἱ Κινέζοι δίδουν καί μουσικὴ ἀπόχρωση στήν ὀμιλία τους· ἡ Ἰαπωνία ἦταν ἡ πρώτη παγκόσμια δύναμη στήν ἠλεκτρονικὴ ἐποχὴ, μέ τὴν μαζικὴ ἐξάπλωσή της, κατὰ τὶς δεκαετίες 1980 καί 1990. Ἀλλὰ μέ τὴν ἐμφάνιση τῆς κυβερνητικῆς, ὅπως λεγόταν τότε καί τῆς αὐτοματοποιήσεως στὴ συνέχεια, ἀντιλήφθηκαν ὅλοι τους, ὅτι δὲν εἶχαν στήν νέα ἐποχὴ τῆς πληροφορικῆς δυνατότητες ἀνταγωνισμοῦ. «Οἱ ἀναζητήσεις τῶν Ἰαπῶνων», στίς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», πραγματεύονται αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ ζήτημα, τῆς ἀνεπαρκείας τῆς γλώσσης των, τοῦ λόγου των, γιὰ τὶς ἀνάγκες ἐπιβιώσεώς τους στήν νέα ἐποχὴ.

Ἡ Κίνα τότε βιάδιζε τὰ πρῶτα βήματα τῶν μεταρρυθμίσεών της, μέ τὸν Τένγκ Χσιάοπινγκ, μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Μάο Τσετούνγκ· ἐπιχείρησε τὶς κρίσιμες τομὲς στήν ἀποδέσμευσή της ἀπ' τὶς κομμουνιστικὲς ἀγκυλώσεις της καί τὴν μονολιθικὴ ἰδεολογία της. Μέσα σὲ δύο δεκαετίες ἔκανε τὸ κρίσιμο βῆμα καί ἡ νέα χιλιετία τὴν βρῆκε, ὡς ἰσχυρὴ οἰκονομικὴ δύναμη, παρὰ τὴν ἱερατικὴ καί ἱεραρχικὴ διάρθρωση τοῦ κομμουνιστικοῦ συστήματος· σύντομα ὅμως ἀπορρόφησε τὶς νέες τεχνολογίες καί περισσότερο τὴν ψηφιακὴ. Συνοπτικὰ τὰ ἀναφέρουμε, διότι δὲν εἶναι τὸ ἀντικείμενό μας ἡ μελέτη τῆς κινεζικῆς ἀναπτύξεως, ἀλλὰ ἡ ἐνσωμάτωση ἀπ' τοὺς Κινέζους στήν καθημερινότητά τους τῆς ψηφιακῆς ζωῆς· στὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ἀχανοῦς χώρας δὲν χρησιμοποιεῖται ρευστὸ χρῆμα κι ὅλα γίνονται μέ τὸ ἔξυπνο κινητό, στίς σχέσεις μέ τὸ κράτος, τὶς μεταφορές, τὶς ἀγορὲς ἀγαθῶν, ἐνῶ προσφέρει ἐδῶ

καὶ δύο χρόνια, πρώτη στὸν κόσμον, τὰ κοινωνικὰ δίκτυα. Οἱ Ἰάπωνες ὕστεροῦν ἀρκετά, ἐνῶ οἱ Ἀμερικανοὶ καὶ οἱ Εὐρωπαῖοι ἔπονται κι αὐτοί· τὸ ζήτημα συζητεῖται συχνὰ στοὺς κύκλους τῶν σοβαρῶν ἀναλυτῶν, τὸ πῶς ἔγινε κι ἔκαναν τὸ ἄλμα οἱ Κινέζοι, οἱ ὁποῖοι ἔμαθαν τὰ περὶ ψηφιακῆς τεχνολογίας πολὺ πρόσφατα ἀπ' τοὺς Δυτικούς; Ἡ ἀντιμετώπιση τῆς ἐπιδημίας τοῦ κοροναϊοῦ, χάρις, στὸ καλὰ ὀργανωμένο κράτος, στὸν πειθαρχημένο λαὸ καὶ στὴν ψηφιοποίηση τῆς καθημερινῆς του ζωῆς, ὅταν ἐπέβαλαν τὸν ἐγκλεισμό, ἀπόλυτο σὲ ἐξῆντα ἑκατομμύρια τῆς ἐπαρχίας Χουμπέι, καὶ μερικὸ σὲ ἄλλα διακόσια περίπου, εἶναι ἡ ἀπόδειξη· μποροῦσαν νὰ καλύψουν τὶς ἀνάγκες ὄλων αὐτῶν, σὲ τρόφιμα καὶ ἄλλα ἀγαθὰ, μὲ τὴν ψηφιακὴ ἐξυπηρέτηση, κι ἔτσι ἐτέθη ὑπὸ ἔλεγχου ὁ ἴσος καὶ ἡ ἐξάπλωσή του. Χωρὶς τὴν ψηφιοποίηση θὰ ἦταν διαφορετικὰ τὰ πράγματα, ὄχι μόνο στὴν μεγάλη χώρα, ἀλλὰ καὶ σὲ ἄλλες, ὅπως τὸ ζοῦμε στὴν Δύση...

Ἡ ἔγκυρη ἀπάντηση χρειάζεται βαθύτερη μελέτη καὶ πλήρη γνώση τῶν τοπικῶν συνθηκῶν, πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν, αὐτὸ ὅμως δὲν μᾶς ἀποτρέπει ἀπ' τὴν πρώτη προσέγγιση τοῦ προβλήματος· ἡ Κίνα ἔχει ἐνσωματωμένη τὴν μουσικὴ ἀρμονία στὴν γλῶσσα της, προῖον τῆς προαιωνίου πολιτιστικῆς της παραδόσεως, τὴν ὁποία ἔχει τιμῆσει καὶ τιμᾷ ἰδιαίτερος, μὲ κορυφαῖο παράδειγμα τὴν ἐξέγερση τῶν ἀναλφαβῆτων χωρικῶν, στὴν περίοδο τοῦ μεγάλου ἄλματος καὶ στὴν προσπάθεια ἐπιβολῆς ἀπ' τὸν Μάο Τσετουνγκ τοῦ λατινικοῦ ἀλφαβήτου· ταυτοχρόνως διατηρεῖ ζώντανες τὶς παραδόσεις της, παρὰ τὸ ἐπίσημο κομμουνιστικὸ καθεστῶς τὸ ὁποῖο μᾶλλον τὸ βλέπουν ὡς συνέχεια τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐξουσίας. Ἡ Ἰαπωνία ἔχει σύντομη σχετικὰ ἱστορία, μὲ κύριο παράγοντα τὴν εἴσοδο τοῦ κινεζικοῦ καὶ κορεατικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ιδεογράμματης γραφῆς του πρὸ χιλίων ἑπτακοσίων ἐτῶν περίπου· ἀπ' τὸν προπαρελθῶντα αἰῶνα ἔκανε δεκτὸν τὸν δυτικὸ τρόπο ζωῆς καὶ τὴν βιομηχανικὴ ἐπανάσταση, τὴν ἴδια σχεδὸν ἐποχὴ ποὺ ἄρχισε ἡ παρακμὴ τῆς κινεζικῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἡ ἀπομόνωση τῆς χώρας. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν ἡ ἀνάδειξη τῆς Ἰαπωνίας ὡς μεγάλης δυνάμεως ἀπ' τὶς ἀρχὲς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος μέχρι τὸν Δεύτερο παγκόσμιον πόλεμον, μὲ ἀποκορύφωση τὴν κυριαρχία της στὴν ἠλεκτρονικὴ ἐποχὴ, μὲ ὑψηλότατο κατὰ κεφαλὴν εἰσόδημα καὶ ὅλες τὶς καταναλωτικὲς ἀνέσεις, ἀλλὰ καὶ τὰ ὑψηλότερα διεθνῶς ἐπίπεδα αὐτοκτονιῶν, μαζί μὲ τὴν Σιγκαπούρη, ἐπίσης στὴν κορυφὴ τοῦ εἰσοδήματος καὶ τῆς καταναλώσεως. Ἀλλὰ ταυτοχρόνως, ἀναγνωρίζει πλέον καὶ τὶς δυσκολίες της στὴν ψηφιακὴ τεχνική...

«Ο τ' άπατήσας δικαιοότερος του μη άπατήσαντος...»

Το κριτήριο της προσαρμογής μας σε νέα εποχή, όποια νέα εποχή, είναι ένα και μόνο, ή άφομοίωση των κοινωνικών αλλαγών στην καθημερινότητά μας. Τί κάνει τον Κινέζο πιο εύπροσάρμοστο άπ' τον Ιάπωνα, όταν μάλιστα έχει την υπερέκλυψη της κομμουνιστικής ιδεολογίας τουλάχιστον πάνω άπ' το κεφάλι του; Δύσκολη ή άπάντηση, αλλά στην καθημερινότητά τους οί Κινέζοι ελάχιστα λογαριάζουν το κομμουνιστικό καθεστώς, όταν τιμούν περισσότερο τον Κομφούκιο και τον Λάο Τσέ και μετέχουν ενεργώς και λίαν προθύμως στις παραδοσιακές τους τελετές κατά περιοχή, οί όποίες είχαν άπαγορευθεί μάλιστα άπ' τον Μάο Τσετούνγκ. Αυτές βαρύνουν πιο άποφασιστικά πλέον στην ζωή του κι αυτό καταγράφεται άπό όλους τους παρατηρητές, κι όχι ή επίσημη ιδεολογία, την όποία έμφανώς αντιμετωπίζουν με άδιαφορία.

Οί Ιάπωνες δέν διαθέτουν αντίστοιχου αξίας πολιτιστικές και ιστορικές ρίζες, ή μάλλον, όταν τίς αναζητούν, ανατρέχουν στις κινεζικές, αλλά αυτές δέν παύουν νά είναι δοτές· οί έπιτυχίες τους τά τελευταία εκατόν πενήντα χρόνια, με το άνοιγμα της οικονομίας και κοινωνίας τους στις δυτικές άγορές, θεωρούνται ως ιστορικό τους έπίτευγμα, ή τουλάχιστον έθεωρούντο. Σήμερα, είναι ή πρώτη χώρα στις δυσκολίες έξευρέσεως άπ' τίς έπιχειρήσεις του καταλλήλου προσωπικού, σε ποσοστό 88% των εταιρειών της, και τρίτη στην σειρά είναι ή Ελλάδα, με 77%, κατά τίς έγκυρες διεθνείς αξιολογήσεις. Το κύριο θέμα είναι, ότι ή πρώτη χώρα της ηλεκτρονικής εποχής παρουσιάζει δυσκολίες στην προσαρμογή της στην ψηφιακή· διαθέτει ένα άπ' τά τελειότερα εκπαιδευτικά συστήματα παγκοσμίως, με την άριστη προεργασία του στις προηγούμενες φάσεις, κι όμως οί δυσχέρειες είναι πολλές. Στην Ελλάδα, οί λόγοι είναι γνωστοί, ό συστηματικός άφελληνισμός της χώρας την τελευταία τεσσαρακονταετία και ή σκόπιμη διάλυση του εκπαιδευτικού μας συστήματος επί σοσιαλισμού και κομμουνισμού, με άποτέλεσμα την φυγή πεντακοσίων χιλιάδων νέων περίπου στην δεκαετία της κρίσης, άποστερώντας την οικονομία μας άπ' τά ζωτικότερα στελέχη της. Άλλωστε, οί Έλληνες έρευνητές στα ψηφιακά είναι περιζήτητοι παγκοσμίως και διακρίνονται σε ύψηλές θέσεις, σε ποσοστό πολλαπλάσιο της συμμετοχής του Έλληνισμού στον παγκόσμιο πληθυσμό.

Η έπιλογή των τριών λαών, κινεζικού, ιαπωνικού και ελληνικού, έγινε, διότι παρουσιάζουν χαρακτηριστική εικόνα των αλλαγών στην εποχή μας· Οί Κινέζοι στρέφονται στις μακραιώνες πολιτιστικές τους παραδόσεις και στην

μουσική άρμονία τῆς γλώσσης τους κι ἀναδεικνύουν τὴν δημιουργικότητά τους στὴν ψηφιακὴ τεχνολογία, τὰ μέσα τῆς ὁποίας χρησιμοποιοῦν μὲ ἄνεση νέοι καὶ ἡλικιωμένοι, παρὰ τὴν δυσκαμψία τοῦ ἰσχύοντος κομμουνιστικοῦ καθεστῶτος καὶ τῆς ἰδεογράμματης γραφῆς· οἱ Ἰάπωνες δυσκολεύονται πολὺ στὴν προσαρμογὴ τους στὶς ἴδιες ἀνάγκες, παρὰ τὴν ἐνσωμάτωση στὴν καθημερινότητά τους τῆς ἠλεκτρονικῆς τεχνικῆς· οἱ Ἕλληνες ζοῦμε τὸ *ὄξύμωρο σχῆμα*, *δυσκαμψία* καὶ *καθυστέρηση* στὴν ἐφαρμογὴ τῆς ψηφιακῆς τεχνολογίας στὸν δημόσιο καὶ ὡς συνέχειά τους στὸν ἰδιωτικὸ τομέα, ἀλλὰ ἀνάδειξη τῶν Ἑλληνπαίδων στοὺς πρωτοπόρους στὴν ἔρευνά της καὶ στὴν ἐφαρμογὴ της στὸ ἐξωτερικόν, ἐνῶ οἱ τομῆς τῆς σημερινῆς κυβερνήσεως, στὴν ἐφαρμογὴ τῶν ψηφιακῶν συστημάτων, γίνονται *ἀσμένως ἀποδεκτὲς ἀπ’ ὅλα τὰ στρώματα* τοῦ λαοῦ μας. Ὅσο συνοπτικὴ κι ἂν εἶναι ἡ σύγκριση, δείχνει πολλὰ πράγματα· ὅταν μάλιστα προστεθεῖ ἡ διαπίστωση, ὅτι οἱ ἀναδυόμενες χῶρες, καὶ αὐτὲς οἱ ἀφρικανικὲς πρώην ἀποκίες, προσαρμύζονται πολὺ ταχύτερα στὰ ψηφιακὰ συστήματα, παρὰ οἱ «προηγμένες» βιομηχανικὲς.

Ἡ ἐποπτικὴ ἱστορικὴ θεώρηση τῶν ἀλλαγῶν στὴν ἐποχὴ μας ἀναδεικνύει τὶς ἐγγενεῖς ἀδυναμίες τοῦ βιομηχανικοῦ συστήματος, καπιταλιστικοῦ καὶ κομμουνιστικοῦ, ὡς γνήσια συνέχειά τους τῆς *καλβινιστικῆς ἠθικῆς* καὶ τοῦ *προτεσταντικοῦ πνεύματος*· ὁ Μάξ Βέμπερ ἔθεσε πληρέστερον τὴν ἐρμηνεία τοῦ φαινομένου, ὡς *μετάπλαση* τοῦ *θρησκευτικοῦ συναισθήματος* καὶ τῆς *ἐσχατολογικῆς ἀντιλήψεως* στὸν δυτικὸ κόσμον, ἀπ’ τὴν *ἰουδαϊκὴ θρησκεία*, στὸν προτεσταντισμὸ καὶ στὴν βιομηχανικὴ ἰδεολογία¹. Τὸ ἄτομο *υπέκειτο* στὴν *ἀπόλυτη προσήλωσή του* στὸ μέλλον, παρὸν δὲν *ὑπῆρχε*, γνωστὰ αὐτά, ἀπ’ τὴν ἄλλη ζωὴ τοῦ *χριστιανισμοῦ* περνοῦσε εὐκόλα στὰ *γεράματα* τοῦ καπιταλισμοῦ καὶ στὶς *μετέπειτα γενιὲς* τοῦ κομμουνισμοῦ· ταυτοχρόνως δὲ ἐντασσόταν στὸ *μικρὸ κοντάκι* τῆς *ἀλυσίδος* τῆς παραγωγῆς, τῆς *οἰκογενειακῆς ἀπομονώσεως* καὶ τῆς *κομματικῆς ὑπακοῆς*. Αὐτὰ ὅλα ὅμως ἀνατρέπονται μὲ τὴν ψηφιακὴ τεχνολογία, ἀφοῦ κι ἀπ’ τὴν *καλύβα* τῆς ἀφρικανικῆς ἢ *ἀσιατικῆς ἐρήμου*, ὅπου βρίσκεται *κάποια γεννήτρια*, δύναται ἕκαστος ἐπικοινωνῆσαι μὲ *ὀλόκληρο τὸν κόσμον*, χάρις στὸ *ἔξυπνο τηλέφωνο*· ἦταν *ἀδιανόητα* αὐτὰ στὴν προηγούμενη ἐποχὴ. Αὐτὸ ἐξηγεῖ καὶ τὸ ὅτι, μετὰ τὶς *Ἰνδίες*, καὶ τὸ *Πακιστάν* ἐπέτυχε *ὑψηλότερο βαθμὸ ἐφαρμογῆς* τῆς ψηφιακῆς τεχνολογίας ἀπὸ πολλὰς δυτικὲς χῶρες.

¹ «Καὶ οἱ ποιηταὶ πάντες γεννήτορες», σελ. 25, καὶ «Ἀπ’ τὸν ἐφησυχασμὸ στὶς διομολογήσεις, σελ. 44, εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς».

Ἡ προσαρμογή κρίνεται σὲ προσωπικὸ ἐπίπεδο, μὲ τὴν *ικανότητα ἀποδοχῆς* τῆς ἀπὸ ἕκαστον, καὶ σὲ κοινωνικὸ, μὲ τὸν λόγο, τὴν γλῶσσα ἑκάστου λαοῦ, καὶ στὶς πολιτικές, ἱστορικές καὶ πολιτιστικές παραδόσεις του, νὰ μετροῦν πλέον· ὁ λόγος εἶναι τὸ πρῶτο, ἢ δυνατότητος ἑκάστης γλώσσης στὴν *σύνθεση πολλῶν προτάσεων* στὸ ἴδιο θέμα, ἢ ὅποια καὶ δίδει τὴν *δημιουργικὴ ἔκφραση* τοῦ ἀτόμου, στὴν ὁμιλία του, στὴν κοινωνικὴ του *συναναστροφή*, στὴν *ἀσχολία* του καὶ στὴν πολιτικὴ του *ζωή*. Εἶναι γνωστὸ ὅτι ὑπάρχουν γλώσσες δημιουργικές, μὲ *πλούσια ἱκανότητα* συνθέσεως, καὶ ἄλλες *δύσκαμπτες* καὶ *ἀναλυτικές*, μὲ δυσκολίες στὴν *γρήγορη* καὶ *πειστικὴ* σύνθεση, ἐνῶ ἄλλη εἶναι ἢ *λειτουργικότης* τῶν γλωσσῶν τῆς *κιτρίνου φυλῆς*, μὲ *ἰδεογράμματα*, κι ἄλλη *διερεύνη* χρειάζονται αὐτές· ἢ ἑλληνικὴ εἶναι ἀπ’ τὶς *πιὸ δημιουργικές*, ἐνῶ ἢ *λατινικὴ* ἦταν *δύσκαμπτη* καὶ μὲ *πολλές ἀδυναμίες* στὴν *διατύπωση λεπτῶν ἐννοιῶν*, γιὰ νὰ μείνουμε μόνο στὶς *ἀρχαῖες δυτικὲς γλώσσες*.

Ὅταν ὁ ἄνθρωπος μεταβαίνει, μεταπηδάει καλύτερα, ἀπ’ τὴν βιομηχανικὴ παραγωγή ἐν *σειρᾷ* στὸ *ἐργοστάσιο* ἢ στὴν *ἀλυσίδα* τῶν γραφείων στὶς *ὑπηρεσίες*, στὴν *ψηφιακὴ ἐργασία* του ἀπ’ τὸ *σπίτι*, αἰσθάνεται ὅτι *ἀλλάζει ριζικὰ* ἢ *ψυχολογία* του· μετατρέπεται ἀπὸ *ἀπλὸ ἐξάρτημα* μιᾶς *μηχανῆς* σὲ *αὐτόνομη ὄντοτητα*, διότι ἔχει τὴν *ἐποπτικὴ εἰκόνα* τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς *διαδρομῆς* τοῦ προϊόντος του στὴν *ἀγορά*· σχεδὸν *αὐτομάτως* ἀποκτᾷ τὴν *ψυχολογία* τοῦ *ἐλευθέρου* πολίτου, εἴτε ἔχει *συλλάβει* τὴν *ἀλλαγὴ* αὐτὴ μέσα του εἴτε ὄχι, ἔχει *δευτερεύουσα σημασία*, ἀλλὰ τὸ *ἀντιλαμβάνεται* σὲ *κάποια στιγμή*, τὰ ἔχουμε *ἀναφέρει* *πολλές φορές* αὐτά. Ἐνα εἶναι τὸ *πρόσθετο στοιχεῖο*, ὅσο *ἐνσωματώνεται* ἢ *ψηφιακὴ τεχνολογία* μέσα του καὶ στὴν *καθημερινὴ* του *ζωή*, τόσο *ἀναδύονται* καὶ οἱ *ἱστορικές* καὶ *πολιτιστικές* *ρίζες* του· ὅσο *πλουσιώτερες* εἶναι αὐτές τόσο *περισσότερη* *δημιουργικότης* ἀποπνέεται ἀπ’ τὸν ἴδιο καὶ τοὺς ἄλλους στὸν *κοινωνικὸ* καὶ *πολιτικὸ* του *περίγυρο*, ὅποτε καὶ *ἀναζητᾷ* τὶς *εὐρύτερες* *δυνατότητες* ποὺ *διανοίγονται ἐμπρὸς* του. Στὶς *ἀναζητήσεις* αὐτές *ἀνατρέχει* στὶς *φωτεινές* καὶ *δημοκρατικὲς* *περιόδους* τῆς *ἱστορίας* τοῦ λαοῦ του οἱ ὅποιες *ἐπέτρεψαν* τὴν *ἀνάπτυξη* τοῦ *πολιτισμοῦ* του, *ἀνεξαρτήτως* τῆς *χρονικῆς διαρκείας* τους, κι ἀπορρίπτει τὶς *σκοτεινές* καὶ *ὀλοκληρωτικῆς νοοτροπίας*, ἔστω κι ἂν εἶχαν *διαρκέσει* ἐπὶ *πολλοὺς αἰῶνες* αὐτές, *πολὺ περισσότερους* τῶν *φωτεινῶν*· οἱ *ἀναζητήσεις* εἶναι *πρωτίστως* *προσωπικές* καὶ *ἐσωτερικές* ἑκάστου κι *ἀνάγονται* στὸ *ἄλογο μέρος* τῆς *ψυχῆς* του, κατὰ τοὺς Ἕλληνες, *χωρὶς συνειδητὴ λογικὴ ἐρμηνεία*. Ἡ *διεργασία* τους *καταγράφεται* κυρίως στὰ *Ἑλληνόπουλα*, τὰ ὅποια ἔχουν *ὑποστῆ* τὸν *χειρότερο σκοταδισμό* στὴν *ἱστορία* μας ἀπ’ τὸ *σοσιαλιστικὸ* καὶ τὸ *κομμουνιστικὸ* *ἐκπαιδευτικὸ* *σύστημα*, ἀλλὰ *ἀναδεικνύονται* ὡς

πρωταγωνιστές στις έρευνες λογισμικού κάθε μορφής· ή γλώσσα τους είναι ο κύριος παράγων, με την ακατάβλητη βοήθεια του λόγου της γιαγιάς στην παιδική τους ηλικία, στην οποία διαμορφώνεται πρωτίστως και η δημιουργική ικανότης του λόγου εκάστου².

Κάτι αντίστοιχο μάλλον ισχύει και στην κινεζική κοινωνία, σε σύγκριση με την ιαπωνική· το καθεστώς του Πεκίνου παραμένει κομμουνιστικό κι η ήγεςία του βρενθύεται για τις ιδεολογικές του αρχές, αλλά οι Κινέζοι τιμούν και ζούν την καθημερινότητά τους με τον Λάο Τσέ και τον Κομφούκιο κι όλες τις άλλες παραδόσεις τους, παρ' όλο ότι ήταν ανύστηρά απαγορευμένες αυτές επί εξήντα έβδομηντα χρόνια, αλλά αναδύθηκαν, ως δια μαγείας, όπως προαναφέραμε· το αντίστοιχο συνέβη και στην Ρωσία, όπου το κομμουνιστικό καθεστώς ήταν άθεο, αλλά, μετά την εξαϋλώσή του, επέστρεψαν όλοι σχεδόν οι Ρώσοι στην θρησκευτική τους πίστη κι οι γιαγιάδες έβγαλαν απ' τὰ μπαούλα τους τις εικόνες και τις κρέμασαν στο είκονοστάσι. Η ανάκτηση του διεθνούς ρόλου της Ρωσίας, όπως λέγεται από πολλούς έγκυρους αναλυτές, οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην έπιστροφή του λαού της στις ιστορικές του ρίζες και στις πολιτιστικές του παραδόσεις. Άς μὴν ξεχνοῦμε, ότι επί πενήντα τόσα χρόνια επί σοβιετίας, ήταν απαγορευμένος ο Φιοντόρ Ντοστογιέβσκυ.

Η προέκταση έρχεται μόνη της για την περίπτωση της Ιαπωνίας και την υστέρησή της στην ψηφιακή εποχή· ή εργασία στα ιαπωνικά εργοστάσια ήταν παρόμοια σχεδόν με εκείνη στα κομμουνιστικά, με την απόλυτη πειθαρχία και τάξη και την ανάλογη μουσική υπόκρουση συνήθως. Όσοι είχαν έπισκεφθει την χώρα του Ανατέλλοντος Ηλίου στις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες τὰ θυμούνται· ή αποκορύφωσή της γίνεται με την ήλεκτρονική εποχή και την απόδοση τών εργαζομένων στον μέγιστο βαθμό. Είναι γνωστό ότι στις δεκαετίες 1970 και 1980 οι μεγάλες αμερικανικές εταιρείες πληροφορικής ανέθεταν σε ιαπωνικές και ταϊβανικές την εκτέλεση πολὺ λεπτῶν εργασιῶν, όπως την καταγραφή τών αρχαίων έλληνικῶν κειμένων σε δίσκους ἢ ἄλλα μέσα, διότι έκαναν ὀλιγώτερα λάθη απ' τις Έλληνίδες³. όταν, όμως, χρειάσθηκε ή έκφραση τῆς προσωπικῆς τους δημιουργικότητος συνάντησαν πολλὰ εμπόδια. Έτσι, άρχισαν την αναζήτηση λογισμικού απ' τις δυτικές αγορές οί μεγάλοι τῆς ιαπωνικῆς οίκονομίας...

² Όρα, «Η έπιβίωσις τῆς έμμελείας», σελ. 6, κ.έ., εις τὰς «ἀναλύσεις», «Του Έμμελοῦς».

³ Όρα, «Οί αναζητήσεις τών Ιαπώνων», ὁ.ά.

Ἡ σύγκριση τῶν δύο μεγάλων λαῶν τῆς κιτρίνου φυλῆς, μὲ τὴν ἴδια ἰδεογράμματη γραφή τους, δείχνει πολλὰ γιὰ τὶς ἄρδην ἀνατροπές τῆς ζωῆς μας κατὰ τὴν ψηφιακὴ ἐποχὴ· ἀναγνωρίζεται ὅτι, μαζί μὲ τὸν ρόλο τῆς γλώσσης ἐκάστου λαοῦ, δηλαδὴ τῶν δυνατοτήτων συνθέσεως τοῦ λόγου της, μετράει καὶ ὁ παράγων τῶν πολιτιστικῶν καὶ ἱστορικῶν του παραδόσεων. Ἡ δυσκαμψία τῆς γλώσσης, ὅπως τῆς λατινικῆς, σὲ σύγκριση μάλιστα μὲ τὴν ἑλληνικὴ, διευκόλυνε τὴν ἀποδοχὴ ὀλιγαρχικοῦ καθεστῶτος, μὲ παράκαμψη τῆς δημοκρατίας, καὶ τὴν μετάβαση πρὸς τὴν ἐπιβολὴ στὴ συνέχεια τοῦ ὀλοκληρωτισμοῦ τῶν στρατηγῶν καὶ τῆς αὐτοκρατορίας· ἀντιθέτως στὴν Ἑλλάδα, τὸ ὀλιγαρχικὸ πολίτευμα καὶ ἡ τυραννία συνδέθηκαν εὐθέως κι ἀπ' τὴν πρώτη στιγμή μὲ τὴν ἔκπτωση τοῦ λόγου, ἀκόμη κι ἀπ' τὸν Ὀμηρο, μὲ τὴν περίπτωση τοῦ Θερσίτου καὶ τοῦ ἀφαρματοεποῦς λόγου⁴. Ὅχι, ὅτι δὲν ὑπῆρχε τὸ ἀντίστοιχο καὶ στὴν Ρώμη, ἀλλὰ σὲ ὑποτονικὸ πνεῦμα, ἐπειδὴ δὲν διέθετε τὴν δυνατότητά της ἢ γλῶσσα της ἐκφράσαι τὸν ἐμμελῆ λόγο καὶ τὸ ἐναρμόνιο γένος τῆς μουσικῆς· ὁ Ἀριστείδης Κοϊντιλιανός, Λατίνος τὴν καταγωγὴ, ἀλλὰ μὲ βαθύτατη ἑλληνικὴ παιδεία, γράφει γιὰ τὴν διαφορὰ αὐτῆ, εἰς τὸ πληρέστερον ἔργον γιὰ τὴν ἑλληνικὴ μουσικὴ, «Περὶ μουσικῆς»: “παρα γὰρ τοῖς ἐπιφανεστάτοις ἐν μουσικῇ τετύχηκε παραδοχῆς, τοῖς δὲ πολλοῖς ἐστὶν ἀδύνατον· ὅθεν ἀπέγνωσαν τινες τὴν κατὰ δίεσιν μελωδίαν, διὰ τὴν αὐτῶν ἀσθένειαν καὶ παντελῶς ἀμελώδητον εἶναι τὸ διάστημα ὑπολαβόντες»⁵. «Τὸ ἐναρμόνιο γένος τὸ ἀντιλαμβάνονταν μόνο οἱ ἐντρυφεῖς περὶ τὴν μουσικὴν παιδείαν, ἀλλὰ γιὰ τοὺς πολλοὺς ἦταν ἀδύνατη ἀκόμη καὶ ἡ κατανόηση τῆς ὑπάρξεώς του· διὰ τοῦτο καὶ ἀπογοητεύθηκαν πλήρως κάποιοι ἐξ αἰτίας τῆς ἐγγενοῦς ἀσθενείας των εἰς τὴν ἐκφρασὴν τῆς κατὰ δίεσιν μελωδίας καὶ ἀποφάνθηκαν ὅτι εἶναι ἐντελῶς ἀδύνατη ἢ μουσικὴ ἀπόδοση τοῦ διαστήματος». Ἡ εὐαισθησία ἔλειπε ἀπὸ αὐτοῦς, ἀλλὰ μᾶλλον εἶχαν ἀπωλέσει καὶ τὸ μὴ ἀναίσθητον, ἦταν δηλαδὴ πλήρως ἀναίσθητοι· ἐπομένως ἀδυνατοῦσαν κατανοῆσαι τὴν ἀπάτη τῆς τραγωδίας, μὲ τὴν πολὺ ἀπλοϊκὴ σκέψη τους.” Αὐτὴ ἡ διάσταση μᾶς ἐνδιαφέρει στὸ πόνημα, διότι ἡ σχετικὴ μὲ τὴν πολιτικὴ πρακτικὴ ἐξετάζεται σὲ πολλὰς ἄλλες ἀναλύσεις.

⁴ Ὅρα, «Στρεπτή δὲ γλῶσσ' ἐστὶ βροτῶν», εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς»

⁵ Ὅρα, Ἀριστείδου Κοϊντιλιανού, «Περὶ μουσικῆς», βιβλ. Α', κεφ. 12j, καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις», «Ὁ κεστός ἰμάς», σελ. 40, κ. ἐ., «Ἡ ἐπάνοδος τοῦ Απόλλωνος», σελ. 13, κ. ἐ., «Ἡ εὐαισθησία τῶν Ὀλυμπίων θεῶν», σελ. 31, κ. ἐ.

Ὁ Πλούταρχος ὅμως, ἕναν αἰῶνα μετὰ τὸν Κοϊντιλιανό, ἐπικαλεῖται τὸν χαρακτηρισμὸ τοῦ Γοργίου γιὰ τὴν τραγωδία κι ἐμμέσως μᾶλλον ἀπαντᾷ καὶ στὴν ἀπομίμηση τοῦ ἑλληνικοῦ δράματος ἀπ’ τοὺς Λατίνους ποιητὲς τῆς ἐποχῆς του, ἀλλὰ θέτει καὶ τὰ ὅρια τῆς διαφορᾶς τῶν δύο ἀντιλήψεων: “«*Ἦν ὁ τ’ ἀπατήσας δικαιότερος τοῦ μὴ ἀπατήσαντος, καὶ ὁ ἀπατηθεὶς σοφώτερος τοῦ μὴ ἀπατηθέντος. ὁ μὲν γὰρ ἀπατήσας δικαιότερος, ὅτι τοῦθ’ ὑποσχόμενος πεποίηκεν· ὁ δ’ ἀπατηθεὶς σοφώτερος· εὐάλωτον γὰρ ὑφ’ ἡδονῆς λόγων τὸ μὴ ἀναίσθητον*»⁶. «*Στὴν ἀπάτη, ὁ ἀπατήσας γίνεται δικαιότερος τοῦ μὴ ἀπατήσαντος, καὶ ὁ ἀπατηθεὶς σοφώτερος τοῦ μὴ ἀπατηθέντος. Διότι ὁ μὲν ἀπατήσας γίνεται δικαιότερος, ἐπειδὴ αὐτὸ πὸν ὑποσχέθηκε ἔχει ποιήσει· ὁ δὲ ἀπατηθεὶς γίνεται σοφώτερος· διότι εἶναι εὐάλωτον ἀπ’ τὴν ἡδονὴ τῶν λόγων τὸ μὴ ἀναίσθητον*». Δηλαδή, ἡ ἀπάτη ὡς πρὸς τὴν ἀλήθεια τοῦ μύθου συντελεῖ, ὥστε εἰς τὴν πολιτείαν νὰ ἀναδειχθοῦν δικαιότεροι καὶ σοφώτεροι οἱ πολῖτες, ὡς συμμετέχοντες ἐνεργῶς εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς τραγωδίας, εἴτε ὡς μέλη τοῦ θιάσου, ἀνεξαρτήτως τοῦ ρόλου τους, εἴτε ὡς θεατὲς καὶ κριτὲς μαζί, καθὼς πληρώνονταν τὰ θεωρικὰ γιὰ νὰ παρακολουθοῦν τὶς τετραλογίες· ἡ πλοκὴ τοῦ μύθου τῆς τραγωδίας καὶ ἡ διδασκαλία τῆς συμβάλλουν ἀποφασιστικὰ εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ ἥθους, τῆς ἐλευθέρας πολιτικῆς πρακτικῆς καὶ τῆς ἐμμελείας.”

Σὲ ποῖο συμπέρασμα καταλήγουν οἱ ἀρχαῖοι σοφοὶ γιὰ τὴν διδασκαλία τῆς τραγωδίας καὶ τῆς ἐμμελείας μαζί; ὅτι οἱ ἀπατήσαντες γίνονται δικαιότεροι, τῶν μὴ ἀπατησάντων κι οἱ ἀπατηθέντες σοφώτεροι τῶν μὴ ἀπατηθέντων. Γιατὶ αὐτό; ἐπειδὴ εἶναι, «*εὐάλωτον ὑφ’ ἡδονῆς λόγων τὸ μὴ ἀναίσθητον*»· εἶναι ἐρμηνεύσιμη ἢ προσέγκυση τῶν πολιτῶν ἀπ’ τὰ ὠραῖα λόγια τῶν δημαγωγῶν κι αὐτὴ εἶναι μία ἀπ’ τὶς αἰτίες παρακμῆς τῆς δημοκρατίας. Ἀντιστρέφοντες τὴν λογικὴ τοῦ Γοργίου καὶ τῶν ἄλλων ἀντιλαμβανόμεστε, ὅτι ὁ ἀναίσθητος εἶναι ἀδύνατον νὰ παρασυρθεῖ «*ὑφ’ ἡδονῆς λόγων*», δὲν εἶναι «*εὐάλωτος*», στοὺς ὅποιους ἄλλους λόγους, δηλαδή εἶναι ἀπολύτως προσηλωμένος στοὺς λόγους τῶν ἀνωτέρων του, τοῦ θεοῦ του, τῆς ἰδεολογίας του, τῆς ἐπιστημονικῆς ἀληθείας του· δὲν ὑπάρχει κἂν ἡ ἔννοια, καὶ ἡ αἴσθησις πολὺ περισσότερο, τῆς ἀμφισβητήσεως μέσα του, ὅλα εἶναι αὐτονόητα καὶ καλῶς δομημένα, ἢ ὑπακοὴ εἶναι ἡ μόνη του ὑποχρέωση καὶ οὐδεμία ἄλλη. Ἀνάγοντάς τα αὐτὰ σὲ

⁶ Πλουτάρχου, «Πότερον Ἀθηναῖοι κατὰ πόλεμον ἢ κατὰ σοφίαν ἐνδοξότεροι», 348γ, μετάφραση δική μου καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ἡ εὐαίσθησις τῶν Ὀλυμπίων θεῶν», σελ. 7.

θεωρητική ανάλυση, βλέπουμε ότι αρμόζουν πλήρως πρὸς τὸν πιστὸ τῆς μονοθεϊστικῆς θρησκείας καὶ τῆς ὀλοκληρωτικῆς ιδεολογίας· μεῖν ἄλλα λόγια, εἶναι ὁ βιομηχανικὸς ἄνθρωπος τῆς καλβινιστικῆς ἠθικῆς καὶ τοῦ προτεσταντικοῦ πνεύματος. Δηλαδή, ὁ μὴ ἀναίσθητος στὴν εὐχάριστη δημαγωγία καὶ στὴν σαγήνη τῆς ἀπάτης τῆς τραγωδίας εἶναι ἀνοικτὸς σὲ ὅ,τι νέο ἀκούσει· ζεῖ τὴν διασταλτικὴ ἠθικὴ, τὴν ἰσηγορία ⁷. Ὁ ἀναίσθητος εἶναι ἐκφραστὴς τῆς συσταλτικῆς ἠθικῆς, εἶναι θεόκλειστος σὲ κάθε τι ξένο...

Ἐπανάληψη σὲ μεγάλο βαθμὸ εἶναι αὐτὰ τῶν ὄσων ἀπόψεων ἔχουν γραφεῖ εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», ἀλλὰ κάθε φορὰ προσθέτουμε καὶ μία ἄλλη πτυχή τῆς προσεγγίσεώς μας, ὡς ἐκκινήσεως συμπληρωματικῆς προβληματικῆς· ἐπιστρέφουμε ἔτσι καὶ πάλι στὸν Ὅμηρο, στὸν γενάρχη τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἡ σκηνὴ τῆς παρακλήσεως τοῦ Χρύσου πρὸς τοὺς Ἕλληνας, γιὰ τὴν ἀπόδοση τῆς κόρης τοῦ Χρυσίδος ἀποτελεῖ τὴν ἀφορμὴ γιὰ χαρακτηρισμὸ τῆς πολιτικῆς πρακτικῆς τῶν Ἑλλήνων στὸ στρατόπεδο τῆς Τροίας ἀπ' τὸν Εὐστάθιο, ὅταν ἀλλοῦ τονίζει, «καθ' ὑπόκρισιν ἢ ἀνάγνωσις»· ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ἐπικαλεῖται τὸ περιστατικὸ ὡς ἀφορμὴ, τοῦ ὑπογραμμίσαι, «ὅτι ἔοικεν ἢ τῶν Ἑλλήνων ἐν τῇ Τροία κατάστασις ἐκ δημοκρατίας συγκεῖσθαι καὶ βασιλείας, ὃ περ, οἷα εἰκός, καὶ ὁ Χρῦσης εἰδὼς τοὺς τε Ἀχαιοὺς πάντα ἐλίσσετο καὶ τοὺς βασιλεῖς δὲ μάλιστα»⁸. Αναφέρεται ὁ ὀμηριστὴς στοὺς στίχους,

... καὶ λίσσετο πάντα Ἀχαιοὺς,
Ἀτρείδα δὲ μάλιστα δύνω, κοσμήτορε λαῶν

Ὁ θεῖος ποιητὴς, ἀπ' τοὺς πρώτους στίχους τῆς Ἰλιάδος, θέτει τοὺς Ἀχαιοὺς ὀπλίτες πάνω ἀπ' τοὺς βασιλεῖς καὶ μάλιστα τὸν πρώτον τῶν Δαναῶν, τὸν Ἀγαμέμνονα καὶ τὸν ἀδελφόν του Μενέλαο,

... κι ὄλους τοὺς Ἀχαιοὺς θερμοπερικαλοῦσε,
μὰ τὰ πρωτὰτα πιὸ πολὺ, τοὺς δυὸ τοὺς γιόνς τ' Ἀτρέα.

Οἱ συνελεύσεις τῶν Ἀχαιῶν ἦταν πολλὲς κατὰ τὶς πενήντα δύο ἡμέρες τῆς διηγήσεως τοῦ ἔπους· μάλιστα εἰς τὴν ὄγδοην ραψωδίαν περιγράφεται ἢ διὰ

⁷ Ὅρα εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ἀπ' τὸν ἐφησυχασμὸ στίς διομολογήσεις», σελ. 33, κ.έ., καὶ «Ὁ ἀκόρεστος πόθος τῆς φραγκολαγνείας», σελ. 36, 32, κ.έ.

⁸ Ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου, «Παρεκβολαὶ εἰς τὴν Ὀμήρου Ἰλιάδα», κεφ. 1628, 31, 25, 39-41, «Ἰλιάδος», στ. 15-16, κ.έ., μετάφραση Ἀλεξάνδρου Πάλλη, καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ἡ εὐαίσθησία τῶν Ὀλυμπίων θεῶν», σελ. 6, κ.έ.

κλήρου ἐκλογή τοῦ Αἴαντος, ὅπως μονομαχήσει μὲ τὸν Ἔκτορα, γιὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου, ἀλλὰ παρ' ὅλο ὅτι κέρδισε ὁ Αἴας κι ἔρριξε στὸ ἔδαφος τὸν Ἔκτορα, παρενέβη ὁ Ἀπόλλων καὶ ὠρθωσεν τὸν ἀρχηγὸ τῶν Τρώων, ἐνῶ ὁ Ζεὺς, ἔστειλε τοὺς ἀγγέλους του, Ταλθύβιο καὶ Ἰδαῖο, ὅπως διακόψουν τὴν μονομαχία. Ὁ πατὴρ θεῶν τε κι ἀνθρώπων δὲν ἤθελε τὸ τέλος τοῦ πολέμου. Ὁ Εὐστάθιος παρουσιάζει τὴν πολιτικὴ πρακτικὴ τῶν Ἑλλήνων, ὡς γνωστὴ στοὺς φοιτητές του καὶ στοὺς ἀναγνώστες του στὴν βασιλεύουσα καὶ στὴν ὑπόλοιπη αὐτοκρατορία· τὸ θεωροῦσαν φαίνεται αὐτονόητο, ὅτι ὁ γενάρχης τῶν Ἑλλήνων ἔθετε τὴν δημοκρατία ὡς πρώτη ἐπιλογή του καὶ τὴν βασιλεία ὡς συνέχεια· ἐπιλέγει τις ἀναφορές του στὸν Ὅμηρο καὶ τις παρουσιάζει στοὺς Βυζαντινοὺς, ὅποτε αὐτοὶ ἔχουν θέμα συζητήσεως στὶς συναναστροφές τους. «Τὸ δέ, ἢ αὐτὸν βασιλῆα, ἐξοχικῶς ἐρρέθη, σεμνύοντος οὕτω τοῦ ποιητοῦ τὸν βασιλέα καὶ πως ἐξαίροντος τὸ ταπεινὸν τοῦ τρίτον αὐτὸν ταχθῆναι μετὰ τὸν Αἴαντα καὶ τὸν Διομήδην»:

*ᾧδε δέ τις εἶπεσκεν ἰδὼν εἰς οὐρανὸν εὐρήν·
«Ζεῦ πάτερ, ἢ Αἴαντα λαχεῖν ἢ Τυδέος υἱὸν
ἢ αὐτὸν βασιλῆα πολυχρῦσοιο Μυκῆνης»⁹.*

Τὴν ἀποψη τῶν ἀπλῶν ὀπλιτῶν παραθέτει ὁ ποιητής, τὴν εὐχή τους καὶ μαζὶ τὸν λόγον τους· συμμετεῖχαν στὶς συνελεύσεις οἱ ὀπλίτες καὶ ἐπευφημοῦσαν ἢ ἀποδοκίμαζαν τις ἐπιλογές τῶν βασιλέων τους, οἱ ὅποιοι καὶ σπανίως τις ἀγνοοῦσαν, ἦταν τὰ πρῶτα βήματα τῶν δημοκρατικῶν θεσμῶν:

*... κι ὁ καθένας
εἶπε ξανᾶπε, τὰ πλατιά κοιτάζοντας οὐράνια,
«Δία πατέρα, ὁ Αἴας μας νὰ λέει γιὰ ὁ Διομήδης,
γιὰ ἀτός του τῆς πολύχρυσης ὁ βασιλιᾶς Μυκῆνας».*

Δὲν ἐπέλεγε ὁ βασιλεὺς αὐτοβούλως τὸν ἥρωα, ἀλλὰ αὐτὸς ἐκλεγόταν διὰ κλήρου, κατὰ τὴν συνέλευση τῶν ὀπλιτῶν· εἶναι θεμελιώδης αὐτὴ ἡ διαφορὰ τοῦ Ὀμήρου, ἀλλὰ καὶ ἀντικείμενο τῶν συζητήσεων στὶς φιλολογικὲς καὶ ἄλλες συντροφίες τῶν Βυζαντινῶν, ὡς προέκταση τῆς θύραθεν παιδείας τους.

⁹ Ὅμηρου, αὐτόθι, ραφωδία Η' «Ἔκτορος καὶ Αἴαντος μονομαχία», στ. 178-180, Εὐσταθίου, 675, 1-3.

«... οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη»

Ἡ ἀντίληψη, ὅτι ὁ Ὅμηρος ἀποδέχεται, τὴν δημοκρατίαν πρώτην καὶ τὴν βασιλείαν μετὰ, ὡς πολιτικὸ σύστημα τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὴν ἐκστρατεία τους στὴν Τροία, εἶναι διάχυτη στὴν ἑλληνικὴ παράδοση· οἱ πολλὲς ἀναφορὲς τῆς στὴν «Ἰλιάδα», μὲ γνωστότερή της στὸ ἐπεισόδιο μὲ τὸν Θερσίτη, ἔχει πολυπλεύρως παρερμηνευθεῖ στὴν νεώτερη ἐποχὴ· ὁ Ὀδυσσεὺς φέρεται σκαιῶς στὸν Θερσίτη, γιὰ τὴν ἀμφισβήτησή του καὶ προσβολὴ του πρὸς τοὺς Ἑλληνες βασιλεῖς. Εἶναι πολλὲς οἱ ἀναφορὲς στὸ ἐπεισόδιο αὐτὸ στὶς «ἀναλύσεις» μας καὶ στὰ ἄλλα πονήματα· τὴν διασύνδεσή της μὲ τὶς ἄλλες ἀναφορὲς τοῦ θεοῦ ποιητοῦ καὶ τοῦ καλυτέρου σχολιαστοῦ του ἐπιχειροῦμε τώρα. Ὁ Ὅμηρος παρουσιάζει τὴν παρέμβαση τοῦ Θερσίτου εἰς τὴν συνέλευσιν τῶν Ἑλλήνων, ὡς παραφωνίαν τῆς δημοκρατίας, διότι πρόκειται γιὰ κακὴ καὶ ἀφαιμαρτοεπὴ ὁμιλία, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἀνάξιο πολεμιστὴ καὶ ἀδολέσχη ὀπλίτη, χωρὶς οὐδεμίαν οὐσιαστικὴ συνεισφορὰ στὶς συνελεύσεις τῶν Δαναῶν καὶ στὸν πόλεμο¹⁰. Τὴν σαφέστερη ἐρμηνεία τῆς σημασίας τῆς δημοκρατίας εἰς τὴν πόλιν καὶ τῆς παρακμῆς της ἀπ' τὴν δημαγωγία τὴν ἐπιχειρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης, ὅταν γράφει, γιὰ τὴν ἔκπτωση τῆς δημοκρατίας σὲ δημαγωγία καὶ τυραννία: «ἐν μὲν γὰρ ταῖς κατὰ νόμον δημοκρατουμέναις οὐ γίνεται δημαγωγός, ἀλλ' οἱ βέλτιστοι τῶν πολιτῶν εἰσὶν ἐν προεδρίᾳ· ὅπου δ' οἱ νόμοι μὴ εἰσὶ κύριοι, ἐνταῦθα γίνονται δημαγωγοί· μόναρχος γὰρ ὁ δῆμος γίνεται σύνθετος εἰς ἐκ πολλῶν, οἱ γὰρ πολλοὶ κύριοι εἰσὶν οὐχ ὡς ἕκαστος ἀλλὰ πάντες. Ὅμηρος δὲ ποίαν λέγει οὐκ ἀγαθὸν εἶναι πολυκοιρανίην, πότερον ταύτην ἢ ὅταν πλείους ᾧσιν οἱ ἄρχοντες ὡς ἕκαστος, ἄδηλον». «Διότι στὶς δημοκρατούμενες κατὰ τὸν νόμο πολιτεῖες δὲν ἐμφανίζεται δημαγωγός, ἀλλὰ οἱ καλύτεροι τῶν πολιτῶν εἶναι στὴν ἐξουσία· ὅπου ὅμως οἱ νόμοι δὲν εἶναι σεβαστοί, ἐκεῖ κι ἀναδεικνύονται οἱ δημαγωγοί· διότι γίνεται ὁ δῆμος μόναρχος, ἀπόλυτος κύριος, ὡς σύνθετος εἰς ἐκ πολλῶν, ἀλλὰ οἱ πολλοὶ εἶναι κύριοι, ὄχι ὡς ὁ καθένας τους χωριστά, ἀλλὰ ὡς σύνθεσις ὅλων μαζί. Ὁ Ὅμηρος δὲ ποίᾳ λέγει, ὅτι δὲν εἶναι ἀγαθὸ ἢ πολυκοιρανία, πότερον αὐτὴ, ὅταν ἕνας εἶναι ὁ κοίρανος ἢ ὅταν περισσότεροι εἶναι οἱ ἄρχοντες μὲ ἐνιαία σύνθεση ὅλων αὐτῶν, εἶναι ἄδηλον, ἄγνωστον».

¹⁰ Ὅρα, Χρήστου Ζ. Καρανίκα, Ὁ πολίτης καὶ ὁ παραγωγός», σελ. 42-43, 181-183, ἐκδόσεις, Φιλόμυθος, Αθήναι, 1993, καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Στρεπτή δὲ γλῶσσ' ἐστὶ βροτῶν...», σελ. 3, κ. ἐπ., καὶ Ἀριστοτέλους, Πολιτικά, Βιβλ. Δ', κεφ. δ', παρ. 4, (1292α8-15).

Ἦταν ἐδραία ἡ πεποίθησις εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς ἀμέσου δημοκρατίας, ὅτι ἡ δημαγωγία ὀδηγεῖ στὴν παρακμὴ τῆς καὶ στὴν τυραννία, ἀλλὰ καὶ ἡ πίστις, ὅτι αὐτὸ διδάσκει ὁ θεῖος ποιητής· ὁ Ἀριστοτέλης ἔγραψε τὰ «Πολιτικά» του, ὅταν ἦταν ἐμφανέστατη ἡ παρακμὴ τῆς ἀμέσου δημοκρατίας, ἐπειδὴ ὁ πολίτης τῆς τὸν τέταρτο αἰῶνα, δὲν εἶχε οὐδεμίαν σχέσιν μὲ τὸν πατέρα του καὶ τὸν παπποῦ του. Ἐκεῖνοι ἦταν πολῖτες καὶ ὀπλίτες μαζί, παρόντες στὴν ἐκκλησία τοῦ δήμου, στὰ θέατρα καὶ στὰ δικαστήρια, ποιητὲς καὶ ὑποκριτὲς, ἠθοποιοί, μουσικοὶ καὶ κριτὲς τῶν δραματικῶν καὶ μουσικῶν ἢ χορευτικῶν ἀγώνων, ἀλλὰ καὶ στρατηγοὶ στὶς ἐκστρατεῖες καὶ ἀπλοὶ στρατιῶτες· στὸν αἰῶνα του καὶ οἱ πιὸ γνωστοὶ ἡγέτες τῶν Ἀθηναίων, ὅπως ὁ Δημοσθένης, μὲ τὶς ἐκπληκτικὰς ὁμιλίαις του, πρότυπα λόγου καὶ ἑλληνικῆς γλώσσης, δὲν ἦταν ἱκανὸς στρατηγὸς καὶ πρῶτος στὶς ἤττες ἐγκατέλειπε τὸ μέτωπο. Τὰ γνώριζαν αὐτὰ οἱ Ἀθηναῖοι καὶ γι' αὐτὸ μᾶλλον ὁ φιλόσοφος θέτει τὸ «ἄδηλον», στὴν ἐρώτησή του· οἱ ἀναφορὲς πολλὰς, ἄμεσες ἢ ἔμμεσες, ἀλλὰ ὀδηγεῖ σὲ μεγάλη παραδρομὴ ἢ καταγραφή, ἔστω καὶ ὀλίγων.

Μία μόνο ἔχει ἰδιαίτερη σημασία, ἐκείνη τοῦ Πλάτωνος καὶ μάλιστα, εἰς τὴν «Πολιτείαν» του, τὴν πραγματεία του περὶ ὀλοκληρωτισμοῦ στὴν παγκόσμια γραμματεία. “*«Οὐκοῦν, εἶπον, ὦ Γλαῦκων, ὅταν Ὀμήρου ἐπαινέταις ἐντύχης λέγουσιν ὡς τὴν Ἑλλάδα πεπαίδευκεν οὗτος ὁ ποιητής καὶ πρὸς διοίκησιν τε καὶ παιδείαν τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἄξιός ἀναλαμβάνει μανθάνειν τε καὶ κατὰ τοῦτον τὸν ποιητὴν πάντα τὸν αὐτοῦ βίον κατασκευασμένον ζῆν, φιλεῖν μὲν χρὴ καὶ ἀσπάζεσθαι ὡς ὄντας βελτίστους εἰς ὅσον δύνανται, καὶ συγχωρεῖν Ὀμηρον ποιητικώτατον εἶναι καὶ πρῶτον τῶν τραγωδοποιῶν, εἰδέναι δὲ ὅτι ὅσον μόνον ὕμνους θεοῖς τε καὶ ἐγκώμια τοῖς ἀγαθοῖς ποιήσεως παραδεκτέον εἰς πόλιν· εἰ δὲ τὴν ἡδυσμένην Μοῦσαν παραδέξῃ ἐν μέλεσιν ἢ ἔπεσιν, ἡδονὴ σοὶ καὶ λύπη ἐν τῇ πόλει βασιλεύσετον ἀντὶ νόμου τε καὶ τοῦ κοινῆ ἀεὶ δόξαντος εἶναι βελτίστου λόγου»¹¹. «Λοιπὸν, εἶπα, ὦ Γλαῦκων, ὅταν ἀκούσεις τοὺς θαυμαστὰς τοῦ Ὀμήρου νὰ ἰσχυρίζονται ὅτι αὐτὸς ὁ ποιητής ἔχει ἐκπαιδεύσει τὴν Ἑλλάδα καὶ ὅτι εἶναι ἄξιός στὴν συνεισφορά του γιὰ τὴν διακυβέρνησιν καὶ τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν ἀναγκῶν τῶν ἀνθρώπων καὶ νὰ ρυθμίζεις κατὰ τὸν ποιητὴ ὀλόκληρη τὴν ζωὴ σου, ὀφείλεις νὰ τοὺς ἀγαπᾷς καὶ νὰ τοὺς ἀποδέχεσαι γιὰ τὴν ἀξία τους ὅσο γίνεται, καὶ νὰ παραδέχεσαι μαζί τους ὅτι ὁ Ὀμηρος εἶναι ὁ μεγαλύτερος τῶν ποιητῶν καὶ ὁ πρῶτος τῶν τραγικῶν, ἀλλὰ καὶ νὰ γνωρίζεις ὅτι πρέπει νὰ γίνῃ δεκτὴ στὴν πόλιν μας μόνο ὅποια ποίησις ἀναφέρεται σὲ ὕμνους στοὺς θεοὺς καὶ*

¹¹ Ὅρα, εἰς τὰς «ἀναλύσεις», «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ἡ εὐαισθησία τῶν Ὀλυμπίων θεῶν» σελ. 6, «Ἡ παρέμβασις τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς», σελ. 14, 31, καὶ Πλάτωνος, «Πολιτεία», βιβλ. Ι', 606ε-607α, (μετάφραση δική μου).

σὲ ἐγκώμια στοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρες· ἂν δὲ παραδεχθεῖς καὶ τὴν τέρψη τῆς Μούσης μὲ τὴν λυρική ἢ ἐπική ποίηση, ἢ ἡδονὴ καὶ ἢ λύπη θὰ βασιλεύσουν στὴν πόλη, ἀντὶ γιὰ τὸν νόμο καὶ τὸν ἄριστο, ὀρθό, λόγο πὸ ἀναγνωρίζουν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι». Τὴν κοινὴ ἀντίληψη τῆς ἐποχῆς τοῦ καταγράφει, ἀλλὰ καὶ διατυπώνει τὶς ἐπιφυλάξεις του, ἔστω καὶ ἡπιώτερα ἀπ' τὴν ἀναφορὰ του στὸ Γ' βιβλίον, ὅπου ζητᾷ τὴν ἀποβολὴ τοῦ Ὀμήρου ἀπ' τὴν «πολιτεία» του, ἢ τουλάχιστον τὴν ἀπαγόρευση ὅσων σκηνῶν ἀναφέρονται σὲ διαμάχες καὶ ἀντεγκλήσεις μεταξὺ τῶν θεῶν, ἂν καὶ κάνει συνεχεῖς ἀναφορὲς στὰ ὁμηρικὰ ἔπη· ὁ Πλάτων ἐπιμένει ὅτι πρέπει μόνο τὰ μέρη τοῦ Ὀμήρου, τὰ ἀναφερόμενα στοὺς ὕμνους πρὸς τοὺς θεοὺς καὶ στὰ ἐγκώμια πρὸς τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρες, νὰ ἐπιτρέπονται στὴν πολιτεία του, διότι τότε θὰ βασιλεύει στὴν πόλη ὁ βέλτιστος λόγος, ὁ ὀρθός, ὅπως ὀνομάσθηκε ἀργότερα." Τὶς παραδρομὲς τοῦ στίχου τελευταῖες προτάσεις τοῦ τὶς ἐπιχειρεῖ ὁ φιλόσοφος, μὲ τὴν ἀπαγόρευση στίχων «ἄσχημες», κατὰ τὸν ἴδιο, σκηνὲς τοῦ ποιητοῦ. Λογικὸ εἶναι, ἔστω κι ἂν ἰδιαίτερος ἐπιμένει σὲ ἄλλα σημεῖα στὴν ταύτιση, λόγου, μέλους, ἀρμονίας καὶ ρυθμοῦ...

Ἡ ξενάγηση στὴν πορεία τοῦ ἑλληνικοῦ λόγου καὶ τῆς ἀρμονίας του μαζὶ ἐπιβάλλει τὴν διερεύνηση τῆς στάσεώς μας κατὰ τὴν χριστιανικὴ περίοδο καὶ τοὺς πατέρες τῆς ἐκκλησίας, ἐπειδὴ αὐτοὶ ἔδωσαν τὴν τελικὴ μορφή τῆς Ὀρθοδόξου πίστεως· ὅλοι τοὺς ἔχουν εὐρύτατες ἀναφορὲς εἰς τὴν ἑλληνικὴν γραμματεία καὶ ἰδιαίτερος εἰς τὸν Ὀμηρον, ἀπ' τὸν Κλήμεντα τὸν Ἀλεξανδρέα, μέχρι τοὺς Καππαδόκες τοῦ τετάρτου μ.Χ. αἰῶνος. Ἡ ἀναφορὰ εἰς τὸν λόγον τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, «Πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων», θεωρεῖται ἡ πιὸ χαρακτηριστικὴ: «Ὡς δὲ ἐγὼ τινος ἤκουσα δεινοῦ καταμαθεῖν ἄνδρος ποιητοῦ διάνοιαν, πᾶσα μὲν ἢ ποιήσις τῷ Ὀμήρῳ ἀρετῆς ἐστὶν ἔπαινος, καὶ πάντα αὐτῷ πρὸς τοῦτο φέρει ὅ τι μὴ πάρεργον»¹². Στὸν σοφιστὴ καὶ διδάσκαλό του Λιβάνιο ἀναφέρεται, κρίνουν οἱ σχολιαστὲς, τοῦ ὁποῦ παραμένει στενὸς φίλος κι ἔχει μείνει ἱστορικὴ ἢ φράσις του, «ἰδοὺ σοὶ καὶ ἕτερος ἦξει Καππαδόκης», μὲ τὴν ὁποία ἄρχιζε τὶς ἐπιστολές του, γιὰ τὴν σύσταση μαθητῶν του, στὴν περίφημη Σχολὴ Ρητορικῆς τοῦ στίχου Ἀντιόχεια. Εἶναι σαφέστατος ὁ μέγας Τεράρχης κι ἀπ' τοὺς ἀκρογωνιαίους λίθους τῆς Ὀρθοδοξίας, «ὅπως δὲ ἐγὼ ἄκουσα ἀπὸ κάποιον ἔξυπνο στὴν διδασκαλία γιὰ τὸ πνεῦμα τοῦ ποιητοῦ, πᾶσα μὲν ἢ ποιήσις τοῦ Ὀμήρου εἶναι

¹² Μεγάλου Βασιλείου, «Πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων», κεφ. δ', παρ. 1, καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις», «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ἡ εὐαισθησία τῶν Ὀλυμπίων θεῶν, σελ. 23, κ. ἐ.

ἔπαινος τῆς ἀρετῆς, καὶ ὅλα ὅσα ἐμπνέει στὸν μελετητὴ τῆς εἶναι γιὰ τὴν ἀρετὴ, ἂν δὲν εἶναι κάτι πάρεργον»· στὴν προσέγγιση τοῦ Ὀμήρου τείνει ὁ Καππαδόκης ἐπίσκοπος, ἀλλὰ πολὺ πιὸ εὐνοϊκὰ ἀπ’ τὸν Πλάτωνα. Ἀπ’ τὴν ἐποχὴ του, ἄλλωστε, εἶχε καθιερωθεῖ ἡ θύραθεν παιδεῖα καὶ εἶχε γίνεαι ἀποδεκτὴ ἡ παράδοση τῆς ἐλληνικῆς ἐκπαιδευσεως ἀρχίζεαι ἀπ’ τὸν Ὀμηροστὰ σημερινὰ Δημοτικὰ σχολεῖα, μὲ τοὺς μετρικοὺς ὡς διδασκάλους, καὶ συνεχιζεσθαι μὲ τὸν ἴδιο, μέχρι τὴν Μέση καὶ Ἀνώτατη Παιδεῖα· διατηρήθηκε ἡ παράδοση αὐτὴ σὲ ὀλόκληρο τὸν Μεσαῖωνα καὶ στὴν τουρκοκρατία καὶ στὸ κρυφὸ σχολεῖο, μὲ ὅσα λίγα κολλυβογράμματα γνῶριζαν πιά οἱ παπάδες στὰ ξωκκλήσια, ὅπου εἶχαν καταφύγει οἱ παπποῦδες κι οἱ γιαγιάδες, μετὰ τὶς διώξεις καὶ δηώσεις τῶν Τούρκων ἢ ἄλλων βαρβάρων στὴν ἱστορία μας...

Ἡ ἄλλη του ἀναφορά, στὸν ἴδιο λόγο, σχετίζεται μὲ τὶς ἀντιδράσεις τῆς νεολαίας μας· “«λέγεται δὲ καὶ Πυθαγόραν, κωμασταῖς περιτυχόντα μεθούσι, κελεῦσαι τὸν ἀύλητὴ τὸν τοῦ κώμου κατάρχοντα, μεταβαλόντα τὴν ἀρμονίαν, ἐπαυλῆσαι σφισι τὸ Δῶριον, τοὺς δὲ οὕτως ἀναφρονῆσαι ὑπὸ τοῦ μέλους, ὥστε τοὺς στεφάνους ρίψαντας, αἰσχυνομένους ἐπανελθεῖν»¹³. Ὡς παράδοση κυκλοφοροῦσε μέχρι τὶς μέρες του, τὸν τέταρτο μ.Χ. αἰῶνα, ὅτι ὁ Πυθαγόρας, χίλια χρόνια προηγουμένως, συνάντησε κωμαστές, καρναβάλους, μεθυσμένους, τριγυρίζοντας στὴν πόλη, ὅποτε διέταξε τὸν κατάρχοντα τοῦ κώμου, τὸν διευθυντὴ τῆς ὀρχήστρας τους, τὸν κλαριντζῆ θὰ λέγαμε σήμερα, καὶ τοῦ ζήτησε νὰ ἀλλάξει τὴν ἀρμονία καὶ νὰ παίξει σὲ δῶριο τρόπο, ῥυθμό· οἱ καρνάβαλοι τόσο ἀλλάξαν μέσα τους, ὥστε ἀμέσως μετάνιωσαν γιὰ τὸ τί ἔκαναν, ἔριξαν κάτω τὰ στεφάνια καὶ ἐπέστρεψαν ντροπιασμένοι στὰ σπίτια τους. Μόνο ἡ δῶριος ἀρμονία, τὸ δημοτικὸ τραγοῦδι, ἦταν ἱκανὸ ἀμέσως νὰ ἀλλάξει τὸ ἦθος τῶν κωμαστῶν· ἄλλωστε οἱ ὕμνοι καὶ ἡ ψαλμωδία ἀποτελοῦν ἀναπόσταστο τμῆμα τῆς ὀρθοδόξου πίστεως καὶ σὲ δῶριο σχεδὸν μέλος οἱ περισσότεροί τους.” Ἡ διαδρομὴ τῶν πολλῶν πτυχῶν τῆς μουσικῆς μας ἀρμονίας, ἀπ’ τὸν Πυθαγόρα, στὴν ἄμεσο δημοκρατία καὶ στὴν δημῶδη μουσα τοῦ Σωκράτους, στοὺς μεγάλους ἱεράρχες καὶ στὴν δημοτικὴ μας παράδοση εἶναι ὀλοζωντανὴ καὶ διδακτικὴ γιὰ τὴν ἱστορικὴ μας πορεία...

¹³ Αὐτόθι, κεφ. 7, καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις», «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ἀπ’ τὴ μουσικὴ στὴν γραμματικὴ», σελ. 10, «Ἡ ἐπάνοδος τοῦ Ἀπόλλωνος», σελ. 13, κ.έ, «Οἱ φαῦλοι τὴν μουσικὴν», σελ. 1, κ. έ., «Ὁ κεστός ἰμάς», σελ. 52, κ. έ.

Ἡ ἐπιβίωση παρομοίων ἀναζητήσεων παρατηρεῖται καὶ στὶς μέρες μας ἀπ' τὴν νεολαία κυρίως, ὅπως τὸ ἔχουμε ἀναφέρει πολλές φορές· οἱ νέοι, παρὰ τὸν σκοταδισμό τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ μας συστήματος καὶ τὴν φραγκολαγνεία τῶν καναλιῶν καὶ τῆς στρατευμένης κουλτούρας, ἐγκαταλείπουν τὰ γκρήγκλις καὶ χρησιμοποιοῦν στὸ διαδίκτυο τὰ ἑλληνικά, σχεδὸν ὅλοι τους, μὲ ἐλάχιστες ἔξαιρέσεις, ἐνῶ ἀποδοκιμάζουν ἔντονα ὅσους ἐπικοινωνοῦν ἀκόμη μὲ αὐτὰ· δεύτερον, ἀνιχνεύουν τὸ πολυτονικὸ καὶ τὴν σωστὴ καὶ πειστικὴ ἔκφραση τοῦ λόγου τους, σὲ διάφορο βαθμὸ, προστρέχοντες στὴν γαργαλιά τους περισσότερο, παρὰ στὴν μάνα τους, ποὺ μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ ἀριστερὴ καὶ νὰ μιλάει τὴν μιξοβάρβαρη γλῶσσα της· τρίτον, καὶ πιὸ ἀνθόρμητο, στὰ νυκτερινὰ κέντρα, ἀρχίζουν τὴν βραδιά τους, μὲ ροκ ῥυθμούς καὶ κάποιοι ἀρέσκονται στὸ χορὸ τους, ἐνῶ μετὰ τὰ μεσάνυκτα γυρίζει ἡ μουσικὴ στὰ λαϊκὰ καὶ σηκώνονται πολὺ περισσότεροι, κι ὅταν τὶς πρωινὲς ὥρες παίζουν δημοτικά, δὲν κάθεται κανένας στὴν καρέκλα του, μὲ τὰ κορίτσια πάντα πρῶτα. Τὸ τελευταῖο ἔχει ἰδιαίτερη σημασία, ἐπειδὴ πολλὰ παιδιά δὲν ἔχουν ξανακούσει δημοτικὸ τραγοῦδι κι οὔτε κἂν γνωρίζουν τὰ βήματα τοῦ χοροῦ, ἐπειδὴ δὲν τὰ ἄκουγαν οἱ προοδευτικοί! γονεῖς τους· τὰ παιδιά ὅμως ἐπιμένουν κι ἐνθουσιάζονται στὴν πίστα, ὅπως καὶ στὰ ὄρεινὰ καὶ στὰ νησιὰ, ὅταν βρίσκονται τὸ Καλοκαίρι. Τὸ ἀνθόρμητο τῶν ἐκρήξεων αὐτῶν εἶναι τὸ σημαντικό, ἐπειδὴ ἀποδεικνύει ὅτι, οἱ πολιτιστικὲς καὶ ἱστορικὲς ρίζες τους εἶναι βαθύτερες ἀπ' τὶς ἰδεολογικὲς ἢ κομματικὲς προκαταλήψεις τῆς οἰκογενείας τους, κάτι ἀνάλογο μὲ τὴν ἀναφορὰ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου εἰς τὸν Πυθαγόραν.

Οἱ νέοι ἀντιδρῶν πρωτίστως γιὰ αὐτὸν τὸν ἕναν λόγο, ἡ δημοτικὴ καὶ λαϊκὴ μουσικὴ μιλάει μέσα τους, δὲν εἶναι συμβατικὴ ὑποχρέωση, ὅπως οἱ ρυθμοὶ ροκ, ἐκφράζει τὸ βαθύτερο εἶναι τους, τοὺς συνδέει ἀρρήκτως μὲ τὶς ὑπόγειες ρίζες τους στὴν δημοκρατικὴ παράδοση τοῦ Ἑλληνισμοῦ, κυρίως εἰς τὸν δώριον τρόπον· ἀλλὰ αὐτὸ ζητάει καὶ ἡ χρῆση τῆς ψηφιακῆς τεχνολογίας στὴν καθημερινότητά τους. Πολλοὶ νέοι, ἐξομολογοῦνται, ἔστω κι ἂν δὲν δύνανται ἐρμηνεῦσαι λεπτομερῶς αὐτό, ὅτι τὴν ἐπομένη ἑνὸς τέτοιου ξεφαντώματος εἶναι πολὺ πιὸ ἐνδιάθετοι κι ἀποδοτικοὶ στὴν δουλειά τους, μὲ χρῆση ψηφιακῶν μέσων πλέον τώρα. Τὸ ἐπαναλαμβάνουμε, εἶναι ἡ κρίσιμη διεθνῶς διαφορὰ τῆς Κίνας, μὲ τὶς βαθύτατες πολιτιστικὲς καὶ ἱστορικὲς τῆς ρίζες, καὶ τῆς Ἰαπωνίας, μὲ τὸ θαῦμα της στὴν βιομηχανικὴ καὶ ἠλεκτρονικὴ ἐποχὴ.

Τὰ κρίσιμα θέματα γιὰ κάθε λαὸ εἶναι δύο, ἡ ἄνεσις τῆς γλώσσης του, τοῦ λόγου του, εἰς τὴν σύλληψιν καὶ ἄρθρωσιν συνθέτων ἐννοιῶν, καὶ τὴν μεταφορὰ τους στὴν καθημερινή τους πρακτική, καὶ ὁ ρόλος τῶν ἱστορικῶν καὶ πολιτιστικῶν παραδόσεων του στὴν καθημερινότητά τους· σπὸν ἄπλο ἄνθρωπο κρίνεται ἡ διείσδυση καὶ ἡ ἐπιτυχία τῆς ψηφιακῆς τεχνολογίας σὲ κάθε χώρα. Ἐχει τὴν ἄνεση τῆς ἀφομοιώσεώς της καὶ τῆς ἐνσωματώσεώς της στὶς τρέχουσες ἀνάγκες του; ἢ παρουσιάζει δυσκαμψία καὶ δυσανεξία στὴν ἐφαρμογή τους; Στὴν χώρα μας, παρὰ τὰ ὅσα ἐπέφερε ὁ σκοταδισμὸς τῆς τελευταίας τεσσαρακονταετίας, ἡ διείσδυση εἶναι ὄχι μόνο ταχεῖα, ἀλλὰ καὶ ἀμέσως ἀποδεκτὴ ἀπὸ ὅλους, νέους καὶ ἠλικιωμένους. Οἱ ἀσχολούμενοι μάλιστα μὲ τὰ δίκτυα κινητῆς τηλεφωνίας ἔχουν διαπιστώσει ὅτι, εὐκολώτερα μαθαίνουν τὰ προγράμματά της οἱ νέοι ἀπὸ τὴν νηπιακὴ ἡλικία καὶ οἱ ἠλικιωμένοι, ἐνῶ ὑστεροῦν, σὲ σύγκριση μὲ αὐτοὺς πάντοτε, οἱ μέσης ἡλικίας· εἰδικὲς ἔρευνες δὲν ἔχουν γίνει, ἢ τουλάχιστον δὲν ἔχουν δημοσιευθεῖ ἢ δὲν τίς ἔχουμε ὑπ' ὄψιν μας, ὅποτε εἶναι δύσκολη ἀρκετὰ ἡ συναγωγή βεβαίων συμπερασμάτων. Δύο στοιχεῖα μόνο εἶναι δεδομένα, οἱ ἠλικιωμένοι ἔχουν μεγαλώσει χωρὶς ἀνέσεις καὶ παιχνίδια, ἢ μᾶλλον κάτω ἀπὸ τὶς σκληρὲς συνθηκὲς τῆς πολεμικῆς περιόδου καὶ τῆς καταστροφῆς τῆς χώρας· ἀπὸ πολὺ μικρὰ μάθαιναν νὰ βοηθοῦν τὴν μάνα τους καὶ τὸν πατέρα τους στὸ σπίτι καὶ στὶς ἀγροτικὲς δουλειές, ἐπειδὴ αἰσθάνονταν ὅτι διαφορετικὰ δὲν θὰ ζοῦσαν, κι ἂς μὴν ξεχνᾶμε ὅτι ἀγροτικὸς ἦταν ὁ πληθυσμὸς τῆς χώρας κατὰ 80-85%. Ἐπομένως ἔχει γίνει δευτέρω φύσις τους ἡ προσωπικὴ ἀναζήτησις λύσεων στὰ προβλήματά τους, ἀνεξαρτήτως τῶν ἄλλων συνθηκῶν στὴν συνέχεια τῆς ζωῆς τους· οἱ σημερινοὶ νέοι ἀπὸ μικρὰ ἔχουν ἐξοικειωθεῖ μὲ τὴν ψηφιακὴ τεχνολογία καὶ τὰ ἔξυπνα τηλέφωνα, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν καλλιέργεια τῆς δημιουργικῆς τους σκέψεως, ὅπως ὄλων τῶν λαῶν, ἀναλόγως πρὸς τὴν γλῶσσα τους καὶ τὶς πολιτιστικὲς τους ρίζες· ἀπὸ μικρὴ ἡλικία δίδουν λύσεις στὰ προβλήματα τῶν γονέων τους καὶ τῶν παππούδων τους στὴν ἠλεκτρονικὴ ἐξυπηρέτησή τους, τουλάχιστον στὴν χώρα μας, γνωστὰ αὐτά. Οἱ μεσήλικες ἔχουν μεγαλώσει ἀρκετὰ καλομαθημένοι, ἐπειδὴ οἱ γονεῖς τους δὲν ἤθελαν νὰ ὑποφέρουν κι αὐτοί, ὅπως οἱ ἴδιοι, καὶ τοὺς τὰ ἔφερναν ὅλα ἔτοιμα· στὴν συνέχεια μεσολάβησαν ὁ σοσιαλισμὸς κι ὁ κομμουνισμὸς, μὲ τὶς εὐκόλες λύσεις τους καὶ τὸν διορισμὸ στὸ δημόσιο, ὡς τὸν καλύτερο προορισμὸ τους. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν ὁ ἐφησυχασμὸς ὄλων τους κι ἡ συνειδητὴ ἀποδοχὴ τῆς νοοτροπίας αὐτῆς μέσα τους· ἔγιναν νωχελικοὶ κι εὐκόλα ὑποτακτικοὶ σὲ κάθε δημαγωγία καὶ ἐσχατολογικὴ πίστη.

Οί διαπιστώσεις αυτές αφορούν την χώρα μας και μόνο, σε πρώτη προσέγγιση, επειδή, ή μελέτη των άλλων λαών, απαιτεί άλλες διερευνήσεις· αλλά ένα στοιχείο όμως έρχεται ενισχύσει την άποψη αυτή, ή ευκολία στην αφομοίωση της ψηφιακής τεχνολογίας στους αναδυόμενους λαούς, όπως αναφέραμε ήδη. Οί νέοι τους μάλιστα επιτυγχάνουν εξαιρετικές επιδόσεις περισσότερο στην έξυπνη κινητή τηλεφωνία, επειδή τα άλλα δίκτυα δεν έχουν ακόμη ευρεία διείσδυση στις χώρες τους¹⁴. αυτοί οί νέοι, όπως εμείς στην πολεμική και μεταπολεμική περίοδο, τα αναζητούν όλα μόνοι τους, τους μαθαίνουν οί μανάδες στην ανάπτυξη της πρωτοβουλίας τους στην ζωή τους κι αυτό μεταφέρεται και στην ψηφιακή τεχνολογία, ανεξαρτήτως της ικανότητας δημιουργικής συνθέσεως της γλώσσας των. Στην βιομηχανική κοινωνία συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο, ή μάλλον συνέβαινε μέχρι λίγα χρόνια πριν ή και ακόμη σε πολλούς λαούς της· ο νέος έδιδάσκετο την πειθαρχία και την προσαρμογή του προς το παραγωγικό πρότυπο του συστήματος, την εκμάθηση ενός μόνο τμήματος της παραγωγικής διαδικασίας και την απόλυτη υπακοή του στον πρόγραμμα της παραγωγής εν σειρά· τίποτε άλλο, όποτε ήταν αυτονόητη και ή τυφλή πειθαρχία του και ή απόλυτη ένσωμάτωσή του στην ιδεολογία του συστήματος, καπιταλιστικού ή κομμουνιστικού, ακριβώς το ίδιο, όπως ήδη τα έχουμε προαναφέρει.

Οί διαπιστώσεις αυτές ισχύουν στην προσέγγιση της καθημερινότητός μας, όπως την γνωρίζουμε· τα κοινωνικά δίκτυα, δηλαδή τα δίκτυα πέμπτης γεννεάς, όπως συνηθίζεται να λέγονται, κυρίως της *Huawei*, αφορούν την προσαρμογή όλων μας και στο σύνολο των καθημερινών μας κινήσεων και αναγκών στην νέα εποχή, όπως τα χρησιμοποίησε ή Κίνα και καταπολέμησε αρκετά έγκαιρα τον κοροναϊό. Αυτή είναι ή μεγάλη πρόκληση της εποχής μας, το πώς και σε ποιό βαθμό ανταποκρίνεται έκαστος λαός απέναντί της· οί Έλληνες, παρά την ύστερηση στην εφαρμογή της ψηφιακής τεχνολογίας στην περίοδο του σκοταδισμού, επέδειξαν εκπληκτική προσαρμογή τους μήνες του λοιμού, μόλις εξέγγειλε πειστικά ή κυβέρνηση την εφαρμογή της, όλοι την έκαναν αποδεκτή, όπως διαπιστώνεται. «Δουλεύετε καλά με τις κάρτες;» ρωτās την ήλικιωμένη στο συνοικιακό μαγαζάκι της: «Είμαστε έξυπνος λαός και τα μαθαίνουμε γρήγορα!» απαντā εκείνη με περισή αυτοπεποίθηση.

Η αυτοπεποίθηση αυτή μεταφέρεται και στην υπόλοιπη ζωή της· μαθαίνει, με την βοήθεια και των έγγονών της, τον χειρισμό της ηλεκτρονικής έξυπηρετήσεως με το δημόσιο και τις τράπεζες· αισθάνεται ότι κερδίζει, όχι

¹⁴ Όρα, α., σελ. 6, κ. έ.

μόνο σὲ χρόνο, σὲ σύγκριση μὲ τὴν ὑποχρέωση μεταβάσεως τῆς, τῆς ἴδιας ἢ τοῦ συζύγου τῆς, στὶς δημόσιες καὶ ἄλλες ὑπηρεσίες, ἀλλὰ καὶ σὲ διάθεση, ἀφοῦ ἀπαλλάσσεται ἀπ' τὴν ταλαιπωρία τῆς οὐρᾶς κι ἔχει ὅλη τὴν ἄνεση τοῦ ἀντιμετωπίσαι τὰ ἄλλα προβλήματα τῆς ἐπιχειρήσεώς τῆς. Ἡ ἀλλαγή στὴν ψυχολογία τῆς μετράει περισσότερο, γιὰ τὴν ἴδια, στὴν καθημερινότητά τῆς καὶ στὴν συμπεριφορὰ τῆς στὸ οἰκογενειακὸ καὶ εὐρύτερο περιβάλλον τῆς· χωρὶς νὰ τὸ καταλαβαίνει τὸ τί ἀκριβῶς συμβαίνει, ἀλλάζει, ὅσο μᾶλλον καμμία ἄλλη φορὰ στὴν ζωὴ τῆς, κι αὐτὸ καθορίζει καὶ τὴν πολιτικὴ στάση ὅλων γύρω τῆς. Θέλουν νὰ ψάχνουν καὶ ν' ἀποφασίζουν μόνοι τους, γιὰ ὅλες τους τὶς ἀνάγκες καὶ τὶς πολιτικὲς τους ἐπιλογές· ἔτσι τὸ πρόβλημα τῶν ἰδεολογικῶν δεσμῶν τοῦ βιομηχανικοῦ συστήματος ἀμφισβητεῖται στὴν θεμελιώδη βάση του, στὸν ἀπλὸ ἄνθρωπο τῆς κοινωνίας, ἐκάστης κοινωνίας.

Ὅταν, ὅμως, τὸ θέμα μεταφερθεῖ στὸ ἐπίπεδο τῶν ἐρευνητῶν τῆς ψηφιακῆς τεχνολογίας, τῶν προγραμματιστῶν καὶ ἄλλων εἰδικότητων τους, τότε ἀνακύπτει κι ἓνα ἄλλο ζήτημα· οἱ ἐρευνητὲς ἀνατρέχουν στὴν ἀναζήτηση βασικῶν ἐννοιῶν καὶ ὄρων τῆς ἐπιστημονικῆς ὀρολογίας, γιὰ τὴν ἐπεξεργασία τῶν προγραμμάτων τους. Στὴν φάση αὐτὴ τίθεται τὸ ζήτημα τῆς ταυτίσεως σημαίνοντος καὶ σημαινομένου τῶν διαφόρων ὄρων τῆς ἐρεῦνης των· εἶναι καθημερινὸ φαινόμενο αὐτὸ κι ὅλοι ἀνεξαιρέτως ἀνατρέχουν στοὺς καθιερωμένους ὄρους· στὴν διεθνή ὀρολογία ὅμως οἱ περισσότεροι ὄροι εἶναι ἑλληνικοί, διότι οἱ πρόγονοί μας τοὺς ἔθεσαν πρῶτοι. Πρακτικὰ αὐτὸ σημαίνει ὅτι τὰ Ἑλληνόπουλα προσεγγίζουν πιὸ ἄνετα καὶ πιὸ ἀυθόρμητα τὰ προβλήματα ἀπ' τοὺς συναδέλφους τους τῶν ἄλλων γλωσσῶν¹⁵. ἔχουν τὴν ἄνεση τῆς αὐτομάτου κατανοήσεως τῶν ἐννοιῶν τῶν ὄρων καὶ τῆς ἐφαρμογῆς τους στοὺς ὑπολογισμούς τους, ἐνῶ οἱ ἄλλοι αἰσθάνονται ὅτι ἐπεξεργάζονται κάτι ξένο, μέχρις ὅτου ἐνσωματώσουν στὴν σκέψη τους τὴν ἐννοιά του, ὄχι καὶ τόσο εὐκόλο πάντοτε. Αὐτὸς μᾶλλον εἶναι ὁ πειστικότερος λόγος, μαζί μὲ τὴν ἱκανότητα δημιουργικῆς συνθέσεως τῆς ἑλληνικῆς, ποὺ τὰ Ἑλληνόπουλα διαπρέπουν στὴν ἔρευνα, ὄχι μόνο στὴν ψηφιακὴ, παρὰ καὶ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν, καὶ κατέχουν κορυφαῖες θέσεις παγκοσμίως· ἐπιπρόσθετος λόγος εἶναι ἡ καθιέρωση τῆς ἐκμαθήσεως τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἀπ' τοὺς πρωτοπόρους ἐπιστήμονες σὲ μεγάλες χώρες, ἐπειδὴ ἀποδείχθηκε, ὅτι ἔτσι εἶναι πολλαπλάσια ἢ δημιουργικὴ τους ἱκανότης. Γνωστὰ αὐτὰ στοὺς ἀναγνώστες «Τοῦ Ἑμμελοῦς».

¹⁵ Ὅρα, εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἑμμελοῦς», «Ἡ εὐαίσθησία τοῦ δημιουργοῦ», σελ. 61, κ. ἐ.

«Ἦττον ὑμῖν μεθεκτέον»

Οἱ Καππαδόκες πατέρες, μὲ πρῶτον τὸν Μέγαν Βασίλειον, εἶχαν βαθύτατη γνώση τῆς ἑλληνικῆς γραμματείας, ὅπως προαναφέραμε, ἀλλὰ καὶ τῆς καθημερινῆς πρακτικῆς τῶν προγόνων τους· ὄχι μόνο θεωροῦσαν καὶ τὴν Καππαδοκία, ὡς μέρος τῆς Ἑλλάδος, ὅπως γράφει ὁ Γρηγόριος ὁ θεολόγος εἰς τὸν ἐπικήδειόν του γιὰ τὸν στενὸν φίλον καὶ συμμαθητὴν του στὶς φιλοσοφικὰς σχολὰς τῶν Ἀθηνῶν¹⁶, ἀλλὰ καὶ ἐπεδίωξαν, κι ἐπέτυχαν ἐπίσης, τὴν ἐνσωμάτωση στὴν νέα θρησκεία τῆς τελετουργίας καὶ τῆς μουσικῆς ἀρμονίας τῆς ἑλληνικῆς. Ἡ μουσικὴ ἀρμονία ἐθεωρεῖτο ὁ ἀκρογωνιαίος λίθος τῆς διαδόσεως καὶ κατανοήσεως τοῦ λόγου τοῦ Ἰησοῦ, ὅπως ὁ σοφὸς ἱεράρχης, τὸ ὑπογραμμίζει¹⁷. Ἐπιχειρεῖ ὁμως ἕνα ἀκόμη βῆμα, προσθέτοντας, «ἕτεροι δὲ πρὸς αὐτὸν κορυβαντιῶσι καὶ ἐκβακχεύονται. Τοσοῦτόν ἐστι τὸ διάφορον ὑγιῶς ἢ μοχθηρᾶς μελωδίας ἀναπλησθῆναι. Ὡστε τῆς νῦν δὴ κρατούσης ταύτης ἦττον ὑμῖν μεθεκτέον, ἢ οὔτινοσοῦν τῶν προδήλως αἰσχίστων»¹⁸. Εἶναι σαφέστατος ὁ ἱεράρχης, «ἄλλοι μὲ τὸν αὐτὸν κορυβαντιῶν καὶ ἐκβακχεύονται, ὅπως μὲ τὴν ἀποκορύφωση τοῦ καρναβάλου. Τόση εἶναι ἡ διαφορὰ τῆς πλησμονῆς ἐκ τῆς ὑγιῶς καὶ μοχθηρᾶς μελωδίας. Ὡστε ὀλιγώτερον πρέπει ὑμεῖς νὰ μετέχουμε τῆς σήμερον ἐπικρατούσης μουσικῆς, ἢ καὶ οἰασδήποτε ἄλλης προδήλως αἰσχίστης». Παροτρύνει δηλαδή, τοὺς Ὁρθοδόξους, ἀποφεύγειν τὴν μοχθηρὴν καὶ ἐπαίσχυντη μελωδίαν αἰσχροῦ ἠθους καὶ διαφθορᾶς, ὅπως ἡ τῶν Ἀρειανῶν, καὶ τὴν ἐνεργὸν συμμετοχὴν τους στὴν ὑγιᾶ καὶ ἀρμονικὴ μελωδία τῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς, ἀναδεικνύοντας τὸ ἦθος τῆς.

Ὁ μέγας ἱεράρχης μιλάει στοὺς πιστοὺς τοῦ Χριστιανισμοῦ μὲ παραβολὰς ἐπίσης, ὅπως καὶ ὁ Ἰησοῦς, δείχνοντας ὅτι στὸν διάλογο στήριζε τίς ἀρχές τῆς ἡνείκελης θρησκείας κι ὄχι τὴν ἀπόλυτη ὑπακοή· τὸν διαλεκτικὸν λόγον χρησιμοποιοῦν κι ὄχι τὸν ἐπιτακτικὸν καὶ κατηγορηματικὸν τοῦ μωϋσεϊκοῦ δεκαλόγου. Στὸν Πυθαγόρα ἀνάγει τίς παραβολὰς του, ὅπως καὶ στὸν Ὅμηρον καὶ στοὺς Ἀρχίλοχον, Περικλῆν, Σωκράτην, Πλάτωνα, Μέγα Ἀλέξανδρον, ἐνδεικτικὰ τὰ ἀναφέρουμε μόνο· μὲ τίς παραβολὰς ἐξοικεῖωνε τοὺς πιστοὺς στὶς ἑλληνικὰς παραδόσεις καὶ τὴν καθημερινὴν πρακτικὴν τους. Ὁ κύριος λόγος τοῦ ἦταν ἄλλος, ἢ ἀπάντηση πρὸς τοὺς Ἀρειανούς, οἱ ὅποιοι εἶχαν εὐρεία διείσδυση στὴν ῥωμαϊκὴ αὐτοκρατορία κι εἶχαν ἀναδείξει καὶ αὐτοκράτορες καὶ

¹⁶ Ὅρα, εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Στρεπτή δὲ γλῶσσ' ἐστὶ βροτῶν...», σελ. 30.

¹⁷ Ὁ. ἀ., σελ. 16, κ.έ.

¹⁸ Μεγάλου Βασιλείου, ὁ., ἀν., κεφ. 7, καὶ σελ. 16.

οἰκουμενικούς πατριάρχας, ἀπ' τοὺς ὁποίους καὶ ὁ ἴδιος εἶχε ὑποστῆ διώξεις καὶ κατατρεγμούς. Τὴν ἄρμονία τοῦ δωρίου μέλους ἐπιλέγει ὁ Πυθαγόρας, γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς ὑγιoῦς μελωδίας ἀπ' τοὺς κωμαστάς, αὐτὴν προτρέπει στοὺς Ὁρθοδόξους ὁ ἐπίσκοπός τους, μὲ τὴν ἐπιστροφή τους εἰς τὴν ὑγιᾶν δοξασίαν τους. Τὴν ἀποχὴ ἀπ' τὴν μελωδία τοῦ Σωτάδου, ὁ ὁποῖος ἦταν ὁ μουσικός τῶν Ἀρειανῶν κι εἶχε ἐμπνεύσει τὰ ὀργιώδη καὶ βακχικὰ μέλη στοὺς ὀπαδοὺς καὶ πιστοὺς τῆς αἰρέσεως, ζητάει.

Τὴν ἔμμεσο πλήν σαφῆ ἀναφορὰ στὸν Πλάτωνα κάνει ὁ ἱεράρχης, ἔστω κι ἂν δὲν τὸν μνημονεύει εὐθέως στὸ σημεῖο αὐτό, ἀλλὰ σὲ ἄλλα σημεῖα τῆς ὁμιλίας του· ἀπὸ πλευρᾶς ὅμως πολιτικῆς παραδόσεως τοῦ ἥθους τῶν ἐλευθέρων πολιτῶν, ἀπέναντι στοὺς δουλικούς καὶ χαμερπούς, μᾶς ἐνδιαφέρει ἡ ἀναφορὰ στὸν διάλογο τῆς «Πολιτείας». “«Ἡ συζήτηση ἔχει ἀντικείμενο τὴν ἐπιλογή τῶν καταλλήλων γιὰ τοὺς φύλακες ῥυθμῶν τῆς μουσικῆς: «ἐπόμενον γὰρ δὴ ταῖς ἄρμονίαις ἂν ἡμῖν εἴη τὸ περὶ ῥυθμούς, μὴ ποικίλους αὐτοὺς διώκειν μηδὲ παντοδαπὰς βάσεις, ἀλλὰ βίου ῥυθμούς ἰδεῖν κοσμίου τε καὶ ἀνδρείου τίνες εἰσίν»¹⁹. εἶναι ἀπόλυτος ὁ Σωκράτης, ὅπως τουλάχιστον τὸν ἐμφανίζει ὁ μαθητῆς του, ἂν καὶ ἄλλη πολιτικὴ ἄποψη εἶχε ὁ ἴδιος, ἀλλὰ αὐτὸ εἶναι ἀντικείμενο ἄλλης περιδιαβάσεως. Φυσικὸ εἶναι λοιπὸν τότε ὅπως, ὅταν μελετοῦμε τὰς ἐπιπτώσεις τῶν ῥυθμῶν, νὰ μὴν ἐπιδιώκουμε ὀλόκληρη τὴν ποικιλία τους οὔτε τὰς παντοδαπὰς βάσεις τους –μὲ τὴν ἔννοια τοῦ ποδὸς ἢ βάσις, τοῦ μέτρου τῆς μουσικῆς ἄρμονίας-, ἀλλὰ ὀφείλουμε γνωρίσει τοὺς διαμορφώνοντας τὸ ἥθος τοῦ κοσμίου καὶ ἀνδρείου πολίτου ῥυθμούς. Εἰς τὴν κόψιν τοῦ ξυραφιοῦ, ἐπὶ ξυροῦ ἀκμῆς, κινεῖ τὴν λογικὴν του ὁ Πλάτων καὶ τὸ γνωρίζει ἄριστα, διότι σκοπὸς του εἶναι ὁ ἀποκλεισμὸς ἀπ' τὴν πολιτεία ὄσων ῥυθμῶν δὲν ἐντάσσονται εἰς τοὺς «κοσμίου τε καὶ ἀνδρείου βίου ῥυθμούς». θέτει τὰ ὄρια τῆς ἐπιλογῆς του ὁ φιλόσοφος.

Στὴν ἐπόμενη παράγραφο γίνεται σαφέστερος, «...μετὰ Δάμωνος βουλευσόμεθα, τίνες τε ἀνελευθερίας καὶ ὕβρεως ἢ μανίας ἢ ἄλλης κακίας πρέπουσαι βάσεις, καὶ τίνας τοῖς ἐναντίοις λειπτέον ῥυθμούς»²⁰. εἰς τὸν Δάμωνα ποιεῖ τὴν ἀναφορὰ του ὁ φιλόσοφος, παρ' ὅλο πὸν δὲν τὸν γνώρισε προσωπικὰ ὁ ἴδιος, ἀλλὰ μιλάει διὰ τοῦ στόματος τοῦ Σωκράτους, ὁ ὁποῖος εἶχε γνωρίσει τὸν μεγάλο μουσικό, φιλόσοφο, πολιτικὸ καὶ στενὸ φίλο τοῦ Περικλέους²¹. ἀποβλέπει στὴν ἐνίσχυση τῆς ἐπιχειρηματολογίας του, διότι εἶναι ζωντανὴ ἢ μνήμη τοῦ διδασκάλου τῆς μουσικῆς ἕναν περίπου αἰῶνα μετὰ τὸν ἐξοστρακισμό του, ἐπειδὴ οἱ Ἀθηναῖοι, ἀδυνατοῦντες ἐξοστρακίσαι τὸν

¹⁹ Πλάτωνος, «Πολιτεία», «Πολιτεία», Βιβλ. Γ', κεφ. ια', 399α, μετάφραση δική μου.

²⁰ Πλάτωνος, «Πολιτεία», Βιβλ. Γ', κεφ. ια, 400β, μετάφραση δική μου.

²¹ Ὅρα, εἰς τὰς «Ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ἀπ' τῆς μουσικῆς στὴ γραμματικὴ», σελ. 3, «Ἡ ἐπάνοδος τοῦ Ἀπόλλωνος», σελ. 12, 37.

κυρίαρχο πολιτικό, εκτόνωσαν την μανία τους εις τούς συμβούλους του. Δηλαδή, ὁ Πλάτων ἐπιμένει ὅτι πρέπει νὰ γίνει διάκριση, ἀφοῦ συμβουλευθοῦμε τὸν Δάμωνα, ποῖοι ῥυθμοὶ προσφέρουν τὰς βάσεις ἀσκήσεως πρακτικῆς ἀνελευθερίας καὶ ὕβρεως ἢ μανίας ἢ ὅποιας ἄλλης κακίας, καὶ ποῖοι τῆς ἀντιθέτου πρακτικῆς ῥυθμοί, τούς ὁποῖους πρέπει ν' ἐπιτρέψουμε ἐντὸς τῆς πολιτείας μας· τὸ πρῶτο κριτήριον γιὰ τὴν ἀξιολόγησιν τῶν φυλάκων εἶναι οἱ ῥυθμοὶ τῆς μουσικῆς τούς ὁποίους θὰ ἐπιτρέπεται ν' ἀκοῦνε· θεωρεῖται, ὅπωςδήποτε, καὶ τὸ πιὸ αὐστηρὸ κριτήριον τῶν φυλάκων τῆς πολιτείας''²². Τὸ ἴδιον κριτήριον ἰσχύει καὶ γιὰ τούς Χριστιανούς, προσθέτει ὁ Καππαδόκης ἱεράρχης.

Σὲ παρόμοια ἀντίληψη κινεῖται κι ὁ συμφοιτητῆς του εἰς Ἀθήνας, μετέπειτα αὐτοκράτωρ Ἰουλιανός, μὲ τὴν ἰδιαίτερη ἔμφασίν του σὲ δύο πράγματα, στὴν διατήρησιν εἰς τὴν πόλιν τῆς Παλλάδος τῆς δημοκρατικῆς παραδόσεως καὶ στὴν αὐτόματη ἐνσωμάτωσιν τῆς μουσικῆς ἀρμονίας εἰς αὐτήν· ἐθεωροῦντο αὐτονόητα αὐτὰ στὴν ἐποχὴ τους, ὅπως τὸ ἐπιβεβαιώνει ὁ Μέγας Βασίλειος, στὴν ἐπιστολὴν του πρὸς τὸν σοφιστὴ Λιβάνιον, μὲ τὴν παροιμιώδη φράσιν, «ἰδοὺ καὶ ἕτερος ἤξει Καππαδόκης». Ἄλλο ἦταν ὁ πόλεμος κατὰ τοῦ ἐμπνευσμένου καὶ σοφοῦ ἡγεμόνος ἀπ' τὴν ἐκκλησίαν. Γράφει ὁ Ἰουλιανός στὴν ἐπιστολὴν του πρὸς τούς Ἀθηναίους, «σώζεται δὲ ἐξ ἐκείνου καὶ εἰς ὑμᾶς ἔτι τῆς τῶν προγόνων ἀρετῆς ὡσπερ ἐμπύρενμά τι σμικρὸν»²³. Εἶχε διαπιστώσει ὁ νεαρὸς φοιτητῆς ὅτι, «σώζεται, ἀπ' τὴν ἄμεση δημοκρατία σας καὶ τὴν ἀρετὴν τῶν προγόνων σας, καὶ εἰς ἐσᾶς, ἓνα μικρὸ ἀναμμένο κάρβουνο»· ἀπ' αὐτὸ τὸ κάρβουνο εἶχαν ἐμπνευσθεῖ καὶ οἱ Καππαδόκες πατέρες, ὅπως ἀποδεικνύεται στὴν πράξιν. Τὴν ἐπαναλαμβάνει τὴν διαπίστωσίν του ὁ ἔνδοξος αὐτοκράτωρ, μετὰ δεκαοκτὼ μῆνες ἀπ' τὴν Ἀντιόχεια: «ἐγὼ τοι καὶ αὐτὸς ἔγνωνα Ἀθηναίους Ἑλλήνων φιλοτιμοτάτους καὶ φιλανθρωποτάτους· καίτοι τοῦτό γε ἐπιεικῶς ἐν πᾶσιν εἶδον τοῖς Ἑλλησιν... καθόλου μὲν Ἑλληνας πάντες, αὐτῶν δ' Ἑλλήνων πλέον τοῦτο ἔχω μαρτυρεῖν Ἀθηναίοις». Τί μᾶς λέει ὁ φιλόσοφος βασιλεύς, ἀπαντῶν στοὺς ἐκχυδαϊσμένους Ἀντιοχεῖς: «ἐγὼ λοιπὸν ὁ ἴδιος γνώρισα τούς Ἀθηναίους ὡς φιλοτιμοτάτους καὶ φιλανθρωποτάτους τῶν Ἑλλήνων· παρ' ὅτι αὐτὸ ὡς ἐπιεικῆ διατύπωσιν τὸ εἶδα εἰς ἅπαντας τούς Ἑλληνας... εἶναι καθ' ὅλα Ἑλληνας ἅπαντες, αὐτῶν ὅμως τῶν Ἑλλήνων πλέον αὐτὸ ἔχω καταμαρτυρῆσαι στοὺς Ἀθηναίους».

²² Ὅρα, εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Νόμους τὰς ψῆδὰς ἡμῖν γεγονέναι», σελ. 7, κ. ἐ., «Ἡ εὐαίσθησις τῶν Ὀλυμπίων θεῶν». σελ. 7, κ. ἐ.

²³ Ἰουλιανοῦ αὐτοκράτορος, «Ἀθηναίων τῆ Βουλῆ καὶ τῶ δήμῳ», 269δ, καὶ «Ἀντιοχικὸς ἢ Μισοπῶγων, 348γ, καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις», «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ἡ εὐαίσθησις τῶν Ὀλυμπίων θεῶν», σελ. 40, κ. ἐ.

Όταν ο Μέγας Βασίλειος απηύθυνε τήν, «Πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων», ὁμιλίαν του, ἕναν σκοπὸν εἶχε, τήν ἔμπρακτὴ ἀπάντησιν πρὸς τοὺς Ἀρειανούς καὶ τήν τόνωσιν τοῦ ἠθικοῦ τῶν Ὁρθοδόξων, ἐπειδὴ οἱ αἰῶνες τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας εἶχαν ἀποχαυνώσῃ ἀρκετὰ τὸ ἦθος τῶν ὑπηκόων τῆς, ἀκόμη καὶ τῶν Ἑλλήνων· ὡς γενικὴ προσέγγισις, μποροῦμε νὰ ποῦμε, ὅτι οἱ Καππαδόκες πατέρες καὶ ἡ Ὁρθοδοξία ἔστρεψαν τότε τὴν προσοχὴν τους πρὸς τὰ μεσαῖα στρώματα τῆς ἐποχῆς τους, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἑλληνικὰ ἢ ἑλληνικῆς κυρίως παιδείας. Τὰ κατώτερα στρώματα ἀποδέχονταν εὐκολώτερα τὴν νέα θρησκεία καὶ γι' αὐτὸ τὰ Εὐαγγέλια ἔχουν γραφεῖ στὴν γλῶσσα αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων ποὺ δὲν μιλοῦσαν καὶ πολὺ καλὰ τὴν ἑλληνικὴν, ὅπως τὸ ἐπισημαίνει ὁ πατριάρχης Φώτιος· τὰ ἀνώτερα εἶχαν ταυτισθεῖ μὲ τὴν αὐτοκρατορικὴ ἐξουσία, ὅπως πάντοτε στὴν ἱστορία οἱ ἀνθρωποὶ τους, ἐπειδὴ ἀποτελοῦσαν τὴν ἀρχουσα τάξιν τῆς, μὲ ἑλληνικὴν παιδείαν οἱ περισσότεροι, ἀλλὰ ὄχι καὶ ἦθος ἐλευθέρου πολίτου, τοὺς, «τῆς ἀνελευθερίας καὶ ὑβρεως...» ῥυθμοὺς εἶχαν ἐγκολπωθεῖ. Ἀντιθέτως τὰ μεσαῖα στρώματα διατηροῦσαν τὸ ἦθος τῆς, σὲ μεγάλο βαθμὸν, διότι αὐτὰ συνέχιζαν τὴν πρακτικὴν τῆς, «ἐλευθερίας δὲ καὶ φιλίας ἀληθοῦς τυραννικῆ φύσις ἀεὶ ἄγευστος»²⁴, λέει ὁ Πλάτων καὶ, «ἐν τυραννίδι οὐδὲν ἢ μικρὸν φιλίας», προσθέτει ὁ Ἀριστοτέλης. Εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ τυραννικοῦ ἀνθρώπου περιλαμβάνει τὸν χαρακτηρισμὸν, ὅτι, «ἡ τυραννικὴ φύσις εἶναι ἀεὶ ἄγευστος, πάντοτε δὲν ἔχει γεύσιν τῆς ἀληθοῦς ἐλευθερίας καὶ τῆς φιλίας». Εἰς τὸν Δάμωνα ἀναφέρεται πάλι, ἔστω κι ἂν δὲν τὸν μνημονεύει· τὴν διερεύνησιν τῆς φιλίας ἐπιχειρεῖ ὁ μαθητὴς του, ἀλλὰ αὐτὸς διατηρεῖ γνησιότερην τὴν παράδοσιν τῆς ἀμέσου δημοκρατίας, ἔστω κι ἂν δὲν τὴν ἔχει γνωρίσει στὴν ἀκμὴν τῆς καὶ θεωρητικὴν μόνον προσέγγισιν ἐπιχειρεῖ, ἀλλὰ ἐπιμένει ὅτι, «στὴν τυραννίαν δὲν ὑπάρχει καθόλου ἢ μόνον ἐλάχιστον ἴχνος φιλίας»²⁵.

Ἡ διαστρωμάτωσις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης διέφερε ἀρκετὰ ἀπ' τὰς ἐπόμενες· ἡ ῥωμαϊκὴ ἐξουσία ἦταν ἀπόλυτη καὶ αὐταρχικώτατη, ὅσο κι ἂν ἦταν ἀρκετὰ ἐπιεικῆς στὶς ἑλληνικὰς ἐπαρχίας, κυρίως στὶς περιόδους ἀκμῆς τῆς, ὅπως μὲ τὴν δυναστείαν τῶν Ἀντωνίνων· ἀλλὰ ἦταν τὸ ἴδιον ἀνελέγηται κατὰ τὴν διάρκειαν

²⁴ Πλάτωνος, «Πολιτεία», Βιβλ. Θ', 576α, Ἀριστοτέλους καὶ «Ἠθικὰ Νικομάχεια», Βιβλ. Η', κεφ. στ', (1161α33), καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ἡ παρέμβασις τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς», σελ. 31, κ.έ.

τῶν ἄλλων ἀσχέτων πρὸς τὴν ἑλληνικὴ παιδεία αὐτοκρατόρων. Ὁ τέταρτος αἰὼν τὰ εἶχε ὅλα, τὸν ἀμφιβόλου ἐλαστικότητος Μεγάλο Κωνσταντῖνο καὶ τὸν ἀπολύτως αὐταρχικὸ Κωνσταντῖο, μέχρι τὸν διαλλακτικὸ καὶ ἀρκετὰ δημοκρατικὸ Ἰουλιανό· ὡς πρὸν τὴν διαστρωμάτωση, τὰ κατώτερα στρώματα προσέρχονταν εὐκολώτερα καὶ ἐγκαίρως στὴν νέα θρησκεία, μετὰ καὶ τὴν ἐπισημοποίησή της, τὰ ἀνώτερα, ὑπηρετοῦσαν τὸ ἴδιο τοὺς νέους δυνάστες τους, ἀλλὰ τὰ μεσαῖα διατηροῦσαν τὶς ἐπιφυλάξεις τους, περισσότερο στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο, ἀπ' τὴν Μεγάλῃ Ἑλλάδα μέχρι τὴν Καππαδοκία καὶ τὶς μεγάλες πόλεις, Ἀλεξάνδρεια, Γάζα, Βηρυτό, Ἀντιόχεια, ἄλλες, στὶς ἀσιατικὲς καὶ ἀφρικανικὲς ἐπαρχίες. Αὐτὰ ὅμως ἀποτελοῦσαν καὶ τὸν βασικὸ κορμὸ συνοχῆς τῆς αὐτοκρατορίας, καθὼς καὶ ὅσοι στὴν Δύση ἀναγνώριζαν καὶ μετεῖχαν τῆς ἀσκήσεως τῆς ἐξουσίας της, σὲ μεγάλο βαθμὸ πρὸς τὴν ἑλληνικὴ παιδεία ἐστρέφοντο· αὐτὸ φάνηκε στὴν Γαλατία, κατὰ τὴν ἐκεῖ παρουσία τοῦ Ἰουλιανοῦ ὡς καίσαρος καὶ τὴν ἀνακήρυξή του ἀπ' τὶς λεγεῶνες του ὡς αὐτοκράτορος· αὐτὲς οἱ γαλατικὲς λεγεῶνες εἰσέβαλαν στὴν Μεσοποταμία, σὲ συνθήκες τροπικοῦ θέρους, καὶ κατατρόπωσαν τὰ περσικὰ στρατεύματα. Ἐδιδάχθησαν πολλὰ οἱ ἀχαιμενίδες βασιλεῖς τους, ὥστε μετὰ ἀπὸ διακόσια χρόνια τόλμησαν νὰ εἰσβάλουν καὶ πάλι στὴν βυζαντινὴ πλέον αὐτοκρατορία.

Τὰ μεσαῖα αὐτὰ στρώματα ἦταν οἱ ἀκρογωνιαῖοι λίθοι τῆς ῥωμαϊκῆς ἐξουσίας στὸ πλούσιο ἀνατολικὸ τμήμα της καὶ ἀποτελοῦσαν τὴν βάση τῆς πολιτικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἐπιβολῆς της· Αἴγυπτος, μὲ τὴν Ἀλεξάνδρεια, Συρία, μὲ τὴν Ἀντιόχεια, καὶ Μικρὰ Ἀσία, μὲ τὶς πολλὰς πόλεις της, τὴν Καισάρεια, ἄλλες, συντηροῦσαν τὴν ἐξουσία μέχρι τὶς ἀπώτατες ἄκρες της καὶ τὶς λεγεῶνες της, γιὰ τὴν ὑποταγὴ τῶν βαρβαρικῶν φυλῶν. Τὰ στρώματα αὐτά, ἔμποροι, βιοτέχνες, ναυτικοί, ἐλεύθεροι ἀγρότες, γεωργοί, κτηνοτρόφοι καὶ κυρατζῆδες, ἀλλὰ καὶ οἱ μορφωμένοι τῶν φιλοσοφικῶν καὶ ἄλλων σχολῶν, συνιστοῦσαν τὸν δυναμικὸ ἴσθμὸ τῆς αὐτοκρατορίας, καὶ ἀπέβλεπαν πρὸς αὐτὴν ὅλοι οἱ ἄλλοι, βάρβαροι καὶ μὴ, λαοί· πολιτικὰ καὶ παιδευτικὰ μετέφεραν τὴν παράδοση τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων στὶς μεγάλες πόλεις, μὲ τὰς Ἀθήνας πρῶτην, ὡς φιλοσοφικὴ πρωτεύουσα τῆς οἰκουμένης, παρὰ τὶς δηώσεις της ἀπ' τὶς βαρβαρικὲς ἐπιδρομές, ἂν καὶ ὅλοι σχεδὸν οἱ βάρβαροι σεβάσθησαν τὴν Ἀκρόπολη, ὅπως τὴν ἀντίκρουζαν γιὰ πρώτη φορὰ ἀπ' τὸ Δαφνί, μαζί μὲ ἄλλα μνημεῖα τῆς Παλλάδος. Ἀλλὰ, ἡ γνήσια ἑλληνικὴ γλῶσσα, μὲ τὴν μουσικὴ ἁρμονία της, καὶ τὴν προσοφδία της, ὡμιλεῖτο κυρίως εἰς τὰ Μεσόγεια, ὅπως γράφει ὁ Φιλόστρατος, ἀλλὰ καὶ στὰ ὄρεινά ὅπου εἶχαν καταφύγει πολλοὶ Ἕλληνες, μετὰ τὴν ῥωμαϊκὴ κατάκτηση, καὶ διατήρησαν, ἀγνή τὴν γλῶσσα τους, τὴν μουσικὴ της καὶ πολλοὺς θεσμοὺς τῆς ἀμέσου

δημοκρατίας²⁵: “Ἡ πορεία γνωστή, ἡ ἔκπτωση τῆς πολιτικῆς πρακτικῆς ἔφερε μαζί της τὸν ἐκχυδαϊσμὸ τῶν περισσοτέρων στὴν καθημερινότητά τους, ὡς ἀχρείων πλέον καὶ κυνικῶν· οἱ ἀντιδράσεις προῆλθαν ἀπὸ ὄσους ἀποσύρθηκαν στὰ ψηλὰ βουνὰ καὶ στίς ἀπόμερες κοινότητες, ὅπως τὶς περιγράφει ὁ Φιλόστρατος γιὰ τὴν Ἀττικὴ, ὅπου, «εἰς τὴν μεσογαίαν τὴν ἄκραν ἀτθίδα ἀποψάλλει»· ἡ ἀπόμακρη κοινωνία της κι ὄχι ἐκείνη τῶν Ἀθηνῶν, τοῦ πνευματικοῦ καὶ φιλοσοφικοῦ κέντρου τῆς οἰκουμένης στὴν ῥωμαϊκὴ περίοδο, διατήρησε τὴν ἁρμονίαν τῆς ἑλληνικῆς, τὴν ἐποχὴ τῶν Ἀντωνίνων καὶ τοῦ Ἡρώδου Ἀττικοῦ, τῆς ἀκμῆς τῆς αὐτοκρατορίας”.

Σὲ αὐτὸν τὸν κόσμον ἀπευθύνθηκαν οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας, καθὼς μὲ τὴν μουσικὴ ἁρμονία τῆς γλώσσης τοῦ ἐξεφράσθησαν οἱ ὕμνοι καὶ ἡ ψαλμωδία τῆς Ὁρθοδοξίας, εἶχαν τὸν κοινὸ λόγο τους μὲ τοὺς συνεχιστὲς τῆς ἑλληνικῆς παιδείας καὶ τῆς ἐλευθέρως πολιτικῆς πρακτικῆς της· συμπληρωματικὰ ἀναφέρονται ὅλα αὐτά, καθὼς ἔχει καταγραφεῖ ἀκόμη κι ἀπ’ τὸν Ἰσοκράτη ἡ ὑποχώρηση τῶν Ἑλλήνων στὰ ὄρεινά, τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, μετὰ τὴν Ἀνταλκίδειον εἰρήνην, μὲ τὴν γενίκευσή της στὴν συνέχεια, ὅπως καταγράφεται ἀπὸ ἄλλους, τὸν Πολύβιον, μὲ τὴν ῥωμαϊκὴ κατάκτηση καὶ τὶς εἰσβολὲς τῶν ἄλλων βαρβάρων²⁶. Τὴν συνέχεια τὴν συναντᾶμε, στὴν θύραθεν παιδεῖαν, πέραν ὅλων σχεδὸν τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας, στὸν Γεώργιον Χοιροβοσκόν, στὴν μεγάλη διαμάχη τῆς εἰκονομαχίας, στὸν πατριάρχη Φώτιο, στὸν Ἀρχιεπίσκοπο Εὐστάθιο, οἱ πολλοὶ ἄλλοι τῆς μακεδονικῆς καὶ τῆς παλαιολογείου ἀναγεννήσεως, πού ὅλοι μαζί συντηροῦν καὶ προσθέτουν μὲ τὴν διδασκαλία τους στὸ ἐκπαιδευτικὸ τους σύστημα, πέραν τοῦ Ὀμήρου, καὶ τὶς γνωστὲς τριλογίες, τρεῖς τραγωδίες δηλαδή, ἀπὸ κάθε τραγικὸ κι ἀπ’ τὸν Ἀριστοφάνη, ἐνῶ ἐπιμένει στὴν «καθ’ ὑπόκρισιν» ἀνάγνωσίν τους ὁ Εὐστάθιος. Ἡ ἐλεύθερη πολιτικὴ πρακτικὴ συνοδεύεται πάντα κι ἀπ’ τὴν μουσικὴ τῆς ἁρμονία, τὸ ἐναρμόνιο γένος καὶ τὴν προσωδία. Στὸν Ἰωάννη Φιλήμονα, στὰ νεώτερα χρόνια, συναντᾶμε πληρέστερα τὴν καταγραφή τῆς διασώσεως τῆς διαφορᾶς τῆς νοοτροπίας τῶν Ἑλλήνων, μεταξὺ τῶν ὀρεινῶν, ἐλευθέρου ἤθους καὶ ροπῆς πρὸς τὰ ὄπλα, καὶ τῶν πεδεινῶν, δουλικῆς κατὰ βάση φύσεως, περιοχῶν στὴν προεπαναστατικὴ καὶ ἐπαναστατικὴ περίοδο...

²⁵ Ὅρα, εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Στρεπτή δὲ γλῶσσ’ ἐστὶ βροτῶν», σελ. 31, κ. ἐ. «Ὁ λόγος τοῦ Οἰδίποδος», σελ. 34, κ. ἐ.

²⁶ Αὐτόθι, καὶ ἀν. σελ. 12.

Ἐπωδὸς

Καιρὸ εἶχαν νὰ βρεθοῦν στὸ τραπεζάκι τους, στὴν γνωστὴ ταβέρνα τους, κι ὁ Γιώργος τοὺς ἔκανε παρατήρηση, μόλις τοὺς εἶδε, ἂν καὶ ἔφθασαν μὲ μικρὴ διαφορὰ χρόνου, πρῶτος, ὁ Σόλων καὶ δεύτερος, ὁ Περικλῆς: «Σᾶς χάσαμε!», εἶπε, «κι ἐγὼ νόμιζα, τίποτ' ἄλλο!» «Ὅχι, Γιώργο, μιὰ χαρὰ εἴμαστε, ὅπως μᾶς βλέπεις, ἀλλὰ ὁ Χειμῶνας, τὰ κρύα, ἐπιβάλλουν καὶ κάποιες προφυλάξεις...» «Καλὰ κάνατε, κι ἐγὼ παίρνω τὰ μέτρα μου, δὲν εἴμαστε πλέον γιὰ παιχνίδια μὲ τὸν καιρό...» «Ἐχεις δίκαιο, νέοι εἴμαστε, δὲν τὸ ἀρνούμαστε, στὴν πέμπτη νεότητά ἔχουμε μπεῖ, ἀλλά, “ὅποιος φυλάει τὰ ροῦχα του, ἔχει τὰ μισά”, λένε ἐκεῖ στὴν Ἑπειρο κι εἶναι καὶ ὁ κοροναϊός». «Σωστὰ τὰ λές. Πάω, φέρνω τὸ κρασί καὶ τὴν γραβιέρα κι ἔρχομαι...»

- Δὲν ρωτάω γιὰ τὴν υγεία, λέει ὁ Περικλῆς, τὰ λέμε καθημερινὰ στὸ τηλέφωνο κι ἠλεκτρονικά. Τὰ ὑπόλοιπα μᾶς ἐνδιαφέρουν.
- Ναί, τό 'χουμε ξαναπεῖ, ἀπαντᾷ ὁ Σόλων, ἄλλο εἶναι ὁ ζωντανὸς διάλογος, ἢ ἄμεση ἐπαφή μὲ τὸν φίλο σου κι ἄλλο τὸ τηλέφωνο καὶ ἢ διαδικτυακὴ ἐπικοινωνία. Χαθήκαμε...
- Πράγματι, τὴν αἰσθάνθηκα πολὺ βαρειά τὴν ἀπουσία τῆς ἐπαφῆς μας, τῆς συζητήσεως, τῆς ζεστῆς καὶ γονίμου ἀτμοσφαιράς, τὸ βλέμμα, μέσα ἀπ' ἓνα ποτήρι κρασί καὶ δυὸ μεζέδες...
- Τί νὰ κάνουμε, μ' αὐτὰ ἔχουμε μεγαλώσει, μ' αὐτὰ θὰ φύγουμε, ἀλλά, ἂς τὰ ζήσουμε τώρα. Μοῦ 'λεγες γιὰ τὸ νέο πόνημα...
- Ναί, ἔχει τελειώσει, καὶ θὰ σοῦ τὸ στείλω, αὔριο μεθαύριο, ἀλλὰ περίμενα καὶ τὴν συζήτησή μας, αὐτὴ εἶναι ὁ κριτής.
- Ὅσα ἀναδύονται στὴν ζωντανὴ συζήτηση, Περικλῆ, δὲν τὰ βρίσκεις εὐκόλα, ὅσο κι ἂν ψάχνεις μόνος σου...
- Ἔχουμε ἀπτὴ ἀπόδειξη τὴν ἐμπειρία μας τῶν τελευταίων ἐτῶν, ἀπ' τὴν στιγμή πού σκεφθήκαμε νὰ μεταφέρουμε τίς συζητήσεις μας σὲ γραπτὲς καταχωρίσεις...
- Ἴσως ἔχουν δίκαιο ὅσοι ὑποστηρίζουν, ὅτι ὁ Πλάτων ἔγραψε τοὺς διαλόγους του, κατ' ἀπομίμησιν τῆς ἰσηγορίας εἰς τὴν ἄμεσον δημοκρατίαν, τὴν ὁποία κι ἀποζητοῦσε διακαῶς, ἔστω κι ἂν πρόβαλε ἐμφανέστατα τίς ἀντιλήψεις του περὶ ὀλοκληρωτισμοῦ εἰς τὴν πολιτείαν του, μὲ κορυφαῖα ἔργα τῆς θεωρίας του αὐτῆς, τὴν «Πολιτείαν» καὶ τοὺς «Νόμους».

- Τὰ ἔχουμε συζητήσει αὐτὰ πολλές φορές κι εἶναι δεδομένο, ὅτι οἱ ἐπισκέψεις του στὸν Διονύσιο τῶν Συρακουσῶν δὲν ἀποτελοῦσαν ἐξαίρεση· ἀπ' τοὺς συμμαθητὲς του στὸν Σωκράτη εἶχαν πάει ὁ Αἰσχίνης, ὁ Ἀρίστιππος, ὁ μαθητὴς του Ξενοκράτης, καὶ ὁ Φιλόξενος ὁ Κυθήριος, ὅπως καὶ στὴν αὐλὴ τοῦ Ἀρχέλαου, βασιλέως τῆς Μακεδονίας, λίγο πρὶν, σύχναζαν πολλοί, ὁ Εὐρυπίδης, ὁ Ἀγάθων...
- Αὐτὰ ποὺ συζητοῦμε ἐδῶ, δὲν ἀποσκοποῦν στὴν δικαίωση τοῦ μεγάλου φιλοσόφου, παρὰ στὴν πληρέστερη ἐξιστόρηση, κατὰ τὸ μέτρον τοῦ δυνατοῦ, καὶ τῆς καθημερινῆς του ζωῆς καὶ τῆς πολιτικῆς του πρακτικῆς, ὅπως ἔχουμε ἤδη ἀναφέρει· αὐτὴ δὲν διαφέρει σὲ τίποτε σχεδὸν ἀπ' τὴν πρακτικὴ τῶν ἄλλων συμπολιτῶν του, ἀνάμεσα τους ζοῦσε, αὐτοὶ ἦταν οἱ Ἀθηναῖοι τοῦ τετάρτου αἰῶνος...
- Ἀξίζει τὸν κόπο, Σόλων, νὰ ἀναφέρουμε ἓνα γεγονόσ, ἀποσιωπηθὲν ἀρκετά, ἀλλὰ χαρακτηριστικὸ τῆς πολιτικῆς ἀντιλήψεως τοῦ φιλοσόφου· ὁ Πλάτων δὲν δεχόταν τὴν ἀναγνώριση τοῦ Περιάνδρου τοῦ Κορινθίου, ὡς ἑνὸς ἐκ τῶν ἑπτὰ σοφῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἐπειδὴ εἶχε διαπράξει πολλὰ ἐγκλήματα ὡς τύραννος, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν πατέρα του, Κύψελο.
- Ποῦ τὸ θυμήθηκες αὐτό; τὸ εἶχα ξεχάσει σχεδὸν καὶ περιελάμβανε στὴν θέση του, στὸν «Πρωταγόρα», τὸν Μύσωνα, τὸν Χηνέα ἢ Χηνιαία, ἀπ' μία μικρὴ πόλη τῆς Οἴτης στὴν Φωκίδα. Θυμᾶσαι; τοὺς ψάχναμε κάποτε, στὰ νιάτα μας, στὶς ἐγκυκλοπαίδειες...
- Ἦταν πολύμορφες τότε οἱ ἀναζητήσεις μας, ἔπρεπε νὰ ψάχνουμε σὲ πολλὰ βιβλία καὶ βιβλιοθῆκες κι ὄχι, ὅπως τώρα, ὅπου, κι ἂν ξεχάσεις κάτι, τὸ βρίσκεις σχετικὰ εὐκόλα στὸ διαδίκτυο ἢ τουλάχιστον βρίσκεις κάποια ἄκρη, γιὰ νὰ μὴν ὑπερβάλουμε.
- Ἦταν πολὺ τολμηρὴ ἡ ἀπόφαση τοῦ Πλάτωνος, Περικλῆ, γιατί εἶχε κι αὐτὸς τὴν περιπέτειά του, μὲ τὸν Διονύσιο, τὴν ἀποπομπή του καὶ τὴν πώλησή του σὲ πειρατές, ἀπ' τοὺς ὁποίους τὸν ἀγόρασε, ὁ Ἀννίκερις ὁ Κυρηναῖος, κι ὁ Πυθαγόρειος Ἀρχύτας, τὸν ἔσωσε ἀπ' τὸν νεώτερο Διονύσιο, κατὰ τὸ δεύτερο ταξίδι του στὴν Σικελία...
- Τὰ θυμᾶσαι, Σόλων, καλά! Ποιοὶ ἦταν οἱ ἑπτὰ σοφοί, Θαλῆς ὁ Μιλήσιος, Πιττακὸς ὁ Μυτιληναῖος, Βίας ὁ Πριηνεύς, Σόλων ὁ Ἀθηναῖος, Κλεόβουλος ὁ Ρόδιος, Χίλων ὁ Λακεδαιμόνιος καὶ ὁ Μύσων ὁ Χηνεύς, κατὰ τὴν πλατωνικὴ καταγραφή...
- Συμπλήρωσες καλά, βλέπω! δουλεύει ἀκόμη ἡ μνήμη μας...

- Τὴν ἀσκοῦμε, γι' αὐτὸ δουλεύει· ἐργαλεῖο εἶναι ποὺ χρειάζεται ἐξάσκηση, ἄς μὴν τὸ ξεχνᾶμε.

Εἶχαν ἀπορροφηθεῖ στὰ δικά τους καὶ δὲν πρόσεξαν τὸν Δημήτρη, παλιὸ φίλο ἀπ' τὰ φοιτητικά τους καὶ γνωστὸ λογοτέχνη: «Τόσο ἀφηρημένοι εἶσαστε, ποὺ δὲν βλέπετε γύρω σας;» ρωτᾷ αὐτός. «Ἔχεις δίκαιο, λέει ὁ Σόλων, ψάχναμε τοὺς ἑπτὰ σοφοὺς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος κι ἀπορροφηθήκαμε!» «Τοὺς βρήκατε;» «Ναί, ἀπαντᾷ ὁ Περικλῆς, ὁ Σόλων ἔχει καλύτερη μνήμη». «Πόσο θὰ ἤθελα νὰ κάτσω μαζί σας καὶ νὰ πάρω κι ἐγὼ μέρος στὴν συζήτησή σας;» «Ἐλα, θὰ θυμηθοῦμε τὰ παλιά!» «Δυστυχῶς δὲν μπορῶ. Ἐκεῖ στὸ βάθος εἴμαστε μιὰ συντροφιά κι ἔχουμε νὰ συζητήσουμε πολλά...» «Κρίμα, παρεμβαίνει ὁ Περικλῆς». «Φεύγω, γειά σας» «Γειά σου, Δημήτρη».

- Ποῦ εἶχαμε μείνει; ρωτᾷ ὁ Περικλῆς, ἄ! στὴν κατάσταση τῶν ἑπτὰ σοφῶν· τὸ εἶπαμε, ὅτι ὁ Πλάτων ἐξαιρεῖ τὸν Περίανδρο, ἐνῶ λέγεται ὅτι τὸν περιλαμβάνει ὁ Ἀριστοτέλης, παρὰ τὴν αὐστηρότατη κριτικὴ του γιὰ τὴν παρακμὴ τῆς ἀμέσου δημοκρατίας στὸν τέταρτο αἰῶνα.
- Ναί, ὁ Διογένης ὁ Λαέρτιος τὸ γράφει, ἀλλὰ στὰ «Πολιτικά» του ἀσκεῖ τὴν τόσο αὐστηρὴ κριτικὴ του γιὰ τὴν πολιτικὴ του ὡς τύραννος, χωρὶς νὰ ἀναφέρει ὅμως τοὺς ἑπτὰ σοφοὺς.
- Στὴν ἀνασκόπησή μας ἔχει ἐνδιαφέρον, ἢ ἐπανάληψη τῆς φιλοσοφικῆς θεωρίας τοῦ Πλάτωνος· ὅσο γίνεται, μεταξὺ τυροῦ καὶ ἀχλαδίου, αὐτὴ διακρίνεται σὲ τρεῖς κατηγορίες: στὴν διατύπωση καὶ περιγραφὴ τοῦ τελειότερου συστήματος ὀλοκληρωτισμοῦ στὴν ἱστορία, στὴν «Πολιτεία» κυρίως καὶ στοὺς «Νόμους», στὴν παρουσίαση τοῦ ἰδεαλισμοῦ, μὲ κατάληξη τὸν ὀρθολογισμό καὶ τὴν βιομηχανικὴ κοινωνία τῆς ὁποίας μορφῆς, καὶ στὴν λεπτομερέστατη περιγραφὴ τῆς πολιτικῆς πρακτικῆς, μὲ τὴν ἐπίδραση τῆς μουσικῆς ἀρμονίας καὶ τὴν ἔμμεση ὑπογράμμιση τῆς διαφορᾶς μεταξὺ τῆς ἐποχῆς του καὶ ἐκείνης τοῦ πέμπτου αἰῶνος.
- Σὰν νὰ τὰ ἀπλοποιοῦμε κάπως, δὲν νομίζεις, Περικλῆ;
- Καθόλου· ἄλλωστε τὰ ἔχουμε περιγράψει ἀπὸ πολλές πλευρὲς τους εἰς τὰς «ἀναλύσεις» μας... Σοῦ θυμίζω κάτι ἄλλο, τὴν ἐμπειρία ἀπ' τὸν κοροναϊό· ὁ δυτικὸς κόσμος γνώριζε ὅτι εἶχε ἐνσκήψει στὴν Κίνα ἀπ' τὸν Δεκέμβριο τοῦ 2019, ἐνῶ ἀπ' τὸν Ἰανουάριο τοῦ 2020 ἦταν δεδομένο, ὅτι θὰ ἐξαπλωθεῖ σὲ ὀλόκληρο τὸν κόσμο.
- Ἦταν γνωστό, τὸ ἔγραφαν οἱ πάντες...

- Ἐν τούτοις οὐδεμία σχεδὸν δυτικὴ χώρα δὲν εἶχε λάβει οὐδένα προφυλακτικὸ μέτρο, οὐδένα, οὔτε τουλάχιστον προμηθείας στὸ ὑγειονομικὸ τῆς σύστημα νοσηλευτικοῦ ὑλικοῦ, μὲ ἐξαίρεση τὴν καταφρονημένη Ἑλλάδα, πὸν κάτι ἔκανε! Τυχαῖο εἶναι;
- Ὅχι, δὲν εἶναι καθόλου τυχαῖο, καθὼς ἔτρεχαν δύο μῆνες μετὰ τὴν ζητοῦν βοήθεια ἀπ' τὴν Κίνα. Τὰ εἶδαμε ὅλα αὐτά!
- Ἀποδεικνύεται, ὅτι ὁ σοφὸς δυτικὸς ἄνθρωπος! δὲν διαθέτει αἰσθητήρια προνοίας, ἀκόμη καὶ γιὰ τὴν ἐπιβίωσή του...

Πέραγαγε ὁ Παναγιώτης ἀπὸ μπροστὰ τοὺς κι ὁ Σόλων τοῦ λέει, «μισὸ κιλὸ ἐδῶ κι ἄλλο ἓνα μισὸ στὸ τραπέζι κάτω, μὲ τοὺς τέσσερες, μ' αὐτὸν πὸν μᾶς μίλησε προηγουμένως, τοὺς βλέπεις;» «Ναί», ἀπαντάει.

- Καλὰ ἔκανες, ἔπρεπε, μᾶς εἶχε ξεφύγει...
- Δὲν πειράζει, ἔτσι εἶναι τὰ πράγματα· ἐσύ, Περικλῆ, ἀναφέρεσαι στὴν ἔνταξή του στὴν στρατευμένη κουλτούρα τῆς τελευταίας τεσσαρακονταετίας, ἀλλὰ τί νὰ κάνουμε; κάποτε ἀλωνίζαμε μαζὶ τοὺς δρόμους...
- Ἄς περάσουμε στὰ δικά μας· οἱ δύο πρῶτες κατηγορίες τοῦ Πλάτωνος ταιριάζουν ἀπολύτως στὴν Καθολικὴ ἐκκλησία, ἀπὸ τὸ πρῶτο σχίσμα, ὅπως τὸ ἀναλύει σαφέστατα ὁ πατριάρχης Φώτιος, ἐπειδὴ ἐξέφραζαν τὴν κοσμοθεωρία τῆς, ἀλλὰ δὲν ἦταν σχεδὸν καθόλου ἀποδεκτὲς στὴν Ἀνατολὴ καὶ στὴν Ὀρθόδοξο ὁμολογία...
- Ἡ Ὀρθοδοξία, ἔχει ἀποδεχθεῖ, σὲ μεγάλο βαθμὸ, τὴν ἀναγνώριση τῶν σχέσεων τοῦ πιστοῦ πρὸς τὸν θεὸ του, ἢ τοὺς θεοὺς του, ὅπως καταγράφεται ἀπ' τοὺς Καππαδόκες πατέρες πρῶτους, κυρίως, μετὰ ἀπ' τὸν Ἰωάννη τὸν Δαμασκηνό, τὸν Πατριάρχη Φώτιο καὶ τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Εὐστάθιο, ἄλλους, γνωστὰ αὐτά...
- Ὁ ρόλος τῆς μουσικῆς εἶναι ὁ καθοριστικὸς παράγων, Σόλων, κι αὐτὸ ἔχει σημασία· ἡ ὀρθόδοξος ὑμνωδία θεωρεῖ ὡς κύρια βάση τῆς τὸ δῶριον μέλος, ἐνῶ ἡ καθολικὴ ἀδυνατεῖ κατανοῆσαι τὶς λεπτὲς ἀποχρώσεις του, γι' αὐτὸ καὶ ἀπέβαλε τὴν βυζαντινὴ μουσικὴ, τὴν ἐκκλησιαστικὴ μας μουσικὴ, καὶ δὲν ἀντιλαμβάνεται τὶς διαφορὲς τῶν τριῶν γενῶν τῆς μουσικῆς μας, τοῦ διατονικοῦ, τοῦ χρωματικοῦ καὶ τοῦ ἑναρμονίου, ὅπως καὶ οἱ Λατίνοι δὲν ἀντιλαμβάνονταν στὴν γλῶσσα τοὺς τὴν δίσιν, κατὰ τὸν Ἀριστείδην τὸν Κοϊντιλιανόν.

Ὁ Παναγιώτης τοὺς διακόπτει, «Τὸ τραπέζι κάτω, σὰς λέει, στὴν “ὕγεία σας”». «Εὐχαριστοῦμε». Σηκώνουν τὰ ποτήρια τους καὶ λένε κι αὐτοί, «ὕγεία μας», μὲ τὰ ἀπαραίτητα χαμόγελα ἐκατέρωθεν.

- Θέτουμε καὶ πάλι τὸν παράγοντα, τῆς μεταπλάσεως τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος, τοῦ Μὰξ Βέμπερ καὶ ἄλλων...
- Τὰ ἔχουν ἀναφέρει αὐτὰ οἱ ἀρχαῖοι ἡμῶν πρόγονοι καὶ οἱ Βυζαντινοί, ἄς μὴν τὸ ξεχνᾶμε, ἀλλὰ γιὰ τὴν συνεννόησή μας μὲ τοὺς σημερινούς τὰ μνημονεύουμε ἔτσι...
- Εἴμαστε, Περικλῆ, ὑποχρεωμένοι νὰ συμπλεύσουμε μὲ τὴν συμβατικότητα τῆς ἐποχῆς μας, ἀλλὰ καὶ νὰ μὴν ξεχνᾶμε τὴν προσφορὰ τῶν Ἑλλήνων στὴν παγκόσμια σκέψη, ὅπως καὶ τὴν ἐπιβίωση καὶ συνεχῆ παρουσία τῆς προσφορᾶς αὐτῆς στὴν δημοτικὴ μας παράδοση, στὴν βυζαντινὴ μας μουσικὴ, στὴν καθημερινότητά μας, ἀυθόρμητη κι ἀπ’ τὶς πιὸ σπάνιες στὶς δυτικὲς κοινωνίες, διότι δὲν γνωρίζουμε τί ἀκριβῶς συμβαίνει στὶς ἀναδυόμενες ...
- Τὴν διαφορτικὴ προσέγγισή μας ἀπ’ τὴν συμβατικὴ θεώρηση ἐπιχειροῦμε, Σόλων, στὴν πράξη, ὅσο δύσκολο κι ἂν εἶναι αὐτό· ἔχουμε ὅμως τὶς ἀποδείξεις ἀπ’ τὴν καθημερινή μας ζωὴ σὲ ἐπιβεβαίωση κι ἔχουμε ἀναφέρει πολλές ἀπ’ αὐτές, τὴν ἀνάταση τῆς νεολαίας μὲ τὸ δημοτικὸ τραγοῦδι καὶ τοὺς δημοτικὸς χορούς, τὶς πρωινὲς ὥρες στὰ νυκτερινὰ κέντρα καὶ τὸ ξεφάντωμά της τὸν Αὐγουστο στὰ ὄρεινά καὶ στὰ νησιά, τὴν ἀπρόσμενη στροφὴ της στὴν ἑλληνικὴ γραφὴ καὶ τὴν ἐγκατάλειψη τῶν γκρήγκλις, στὸ μέγιστο βαθμὸ της, καὶ τέλος τὴν ἀναζήτηση τοῦ πολυτονικοῦ ἀπὸ ὄλο καὶ περισσότερους νέους, μὲ τὸν τρόπο τους κι ἀνεξαρτήτως τοῦ τί πολυτονικὸ γράφουν! Ἀλλὰ τὸ ἀναζητοῦν, κι ἀπ’ αὐτοὺς πιὸ συστηματικά, ὅσοι ἀσχολοῦνται μὲ τὸν προγραμματισμὸ καὶ τὴν ἔρευνα, σὲ ὅποιο ἐρευνητικὸ κέντρο κι ἂν βρίσκονται.
- Αὐτὸ κάνουμε μὲ τὶς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», ὅπως καὶ μὲ τὴν τωρινή, αὐτὸ ζητάει καὶ ἡ ἐποχὴ μας, μὲ τὴν ψηφιακὴ ἐπανάσταση· ὁ ψηφιακὸς ἄνθρωπος εἶναι ἀσύμβατος μὲ τὸν βιομηχανικὸ, ἐπειδὴ ἐστιάζει στὴν πρακτικὴ του ὡς κύριο μέλημά του, στὸ ἀντικείμενο τῆς ἀσχολίας του, ἐπαγγελματικῆς ἢ προσωπικῆς, κι ὄχι στὴν

θεωρητική ή ιδεολογική θεώρησή της, όπως την επέβαλαν ο μονοθεϊσμός, ο ορθολογισμός και οι ολοκληρωτικές ιδεολογίες της βιομηχανικής εποχής...

- Τα 'χουμε συζητήσει αυτά κι όπωσδήποτε δέν είμαστε οί μόνοι, όσο κι αν έχουν σκεπασθει όλα τ' άλλα στην μαύρη περίοδο της τελευταίας τεσσαρακονταετίας, απ' την επικράτηση της άριστερης κοσμοθεωρίας στην χώρα μας, αλλά επίπλαστα· αναδύονται και πάλι, όπως αποδεικνύεται περίτρανα στην καθημερινότητά μας...
- Μέν πόνο ψυχής τὰ αναφέρουμε όλα αυτά, αλλά γεμίζουμε θάρρος απ' την ανταπόκριση της νεολαίας, όπως και τών ήλικιωμένων, όταν ο παππούς και ή γιαγιά, κυρίως ή γιαγιά, παραμένουν οί ζωντανοί και ζωογόνοι διδάσκαλοι της νεολαίας μας...
- Αυτοί είναι ή έλπίδα μας κι αυτοί συντηρούν τις ζωντανές φλόγες της έλληνικής παραδόσεως, όπως έκαναν στα χιλιάδες χρόνια της ιστορίας μας και κυρίως στις τραγικές περιόδους, όταν όλα είχαν χαθει και καταπλακωθει απ' τις βαρβαρικές όρδες, όταν όλα, «τάσκιαζε ή φοβέρα,/ και τὰ πλάκωνε ή σκλαβιά», κατά τον έθνικό μας ποιητή...
- Τί μάς θυμίζεις; Τις ιστορίες της γιαγιάς τών παιδικών μας χρόνων, γύρω απ' τὸ τζάκι ή την φωτιά της καλύβας στα άγρια χρόνια..
- Και νὰ υπενθυμίσουμε, Περικλή, και ίσως τὸ σημαντικότερο στην εποχή μας, την στάση τών Έλληνίδων· τὰ κοριτσάκια αυτά, πὸ πριν την κρίση έβγαιναν και γύριζαν όπου ήθελαν, αλλά όταν επέστρεφαν στὸ σπίτι τους, δέν έπλεναν οὔτε τὸ βρακάκι τους, τὸ πέταγαν στην άκρη και τὸ μάζευε ή μάμα, ή γιαγιά ή ή φιλιππινέζα. Όταν όμως στριμώχθηκαν με την κρίση, δέν εκπορνεύθηκαν, παρὰ έμαθαν νὰ πλένουν τὰ βρακάκια τους, νὰ ξεσκατώνουν τὰ μωρά τους, νὰ μαγειρεύουν και νὰ πλένουν τὰ ρουχα τοῦ άντρα τους και τών παιδών τους, κι ανακάλυψαν ότι έχουν πεθερὸ και περισσότερο πεθερά. Κι εκεί πὸ με τὸ ζόρι τις έλεγαν «Καλημέρα», τώρα, ὄλο «μαμά» και «μπαμπά» είναι· και τὸς πήραν και στὸ σπίτι τους και τὸς περιποιούνται, ίσως και για την σύνταξή τους, και για τις δουλειές τοῦ σπιτιοῦ, για νὰ φροντίζουν τὰ παιδιά τους, για όλα...
- Ήταν μάλλον, Σόλων, τὸ μεγαλύτερο καλὸ πὸ μάς έκανε ή κρίση· ἄς μὴν ξεχνᾶμε, ότι τὸ εισόδημά μας μειώθηκε κατά 25%-30%, κατά μέσον ὄρο, όπως λέγεται, αλλά τὰ κατώτερα εισοδήματα είχαν μικρότερη μείωση, ενῶ για τὰ μεγάλα, δέν έχει σημασία, έχουν

περίσσειμα αυτά· αλλά στα μεσαία εισοδήματα ήταν ή μεγαλύτερη κι έφθασε, σε πολλές περιπτώσεις, το 60% και πάνω, αυτά τα στρώματα υπέστησαν την χειρότερη αφαίμαξη κι αυτά άντεξαν, το πώς; Η καρδοῦλα τους το ξέρει!

- Κι ἄς θυμηθοῦμε ἐδῶ, ὅτι ἦταν μεθοδευμένη καὶ καλὰ σχεδιασμένη ἡ ἐπιχείρηση αὐτή, πὺ ἀπέβλεπε στὸν ἀφελληνισμό τοῦ τόπου καὶ συμπληρωνόταν μὲ τὸν σκοταδισμό στὴν παιδεία· ὁ Ἑλληνισμός, Περικλῆ, τὸ γνωρίζουμε καὶ τὸ ἔχουμε ἐπαναλάβει πολλές φορές, ἔκανε θαύματα καὶ ἐπιβίωσε, μόνο χάρις στὴν μεσαία τάξη· στοὺς Μηδικούς πολέμους, οἱ μικρομεσαῖοι, ἀγρότες, ναυτικοί, ἔμποροι, βιοτέχνες πολέμησαν, ἡ μακεδονικὴ φάλαγγ ἀποτελοῦταν ἀπὸ ἐλεύθερους κτηνοτρόφους καὶ ἀγρότες τῆς Μακεδονίας, τὸ Βυζάντιο ἐπιβίωσε χάρις στοὺς ἐλεύθερους ἀγρότες, ἔμποβιοτέχνες, ναυτικούς, ὄριοφύλακες κι ὄροφύλακες, τὸ '21, ἐπίσης, ὁ παλλαϊκὸς ξεσηκωμὸς ὀφείλεται στοὺς ὄρεινούς κλέφτες κι ἀρματωλούς, τοὺς κτηνοτρόφους καὶ κερατζῆδες πὺ τοὺς ἀκολουθοῦσαν, ἄς μὴν τὰ ξεχνᾶμε ὅλα αὐτά...
- Καὶ συμπληρωματικὰ νὰ ἀναφέρουμε, ὅτι οἱ Ἑλληνίδες στὴν κρίση, δὲν ἐκπορνεύθηκαν, δὲν βγήκαν στὸ πεζοδρόμιο, δὲν ξεπουλήθηκαν στὶς ἄλλες χῶρες· τὸ πὺς τὰ κατάφεραν στὸ σπίτι τους, γιατί ἡ γυναῖκα κρατᾶει τὸ σπίτι, αὐτὲς μόνο τὸ ξέρουν... Ὀφείλουμε, νὰ ἀναγνωρίσουμε τὸν ἥρωισμό τους...
- Ὀφείλουμε, ἐπίσης Περικλῆ, νὰ ὑπογραμμίσουμε κάτι, τὶς νεαρὲς γυναῖκες ἄλλων λαῶν σὲ ἀντίστοιχες περιπτώσεις καὶ μὲ πολὺ ὀλιγώτερη μείωση τοῦ εισοδήματός τους· τὸ πὺς ἐκπορνεύθηκαν στὶς ἄλλες χῶρες, ὅπως ἐκεῖνες τῶν κομμουνιστικῶν, μετὰ τὴν κατάρρευση τῆς σοβιετίας, ἢ καὶ μεταπολεμικά, τὶς Γερμανίδες, ὅταν ἀκόμη καὶ στὴν Ἑλλάδα τὰ καλύτερα πορνεῖα ἦταν τὰ γερμανικά, γνωστὰ αὐτὰ στοὺς μεγαλύτερους...
- Οἱ Ἑλληνίδες, Σόλων, δὲν ἐκπορνεύθηκαν, αὐτὸ εἶναι γεγονός, κι εἶναι ἓνα ἀκόμη δεῖγμα ἀνατάσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὸ ἐπαναλαμβάνω γιὰ νὰ τὸ ὑπογραμμίσουμε· ἐννοοῦμε φυσικὰ τὶς ἔντιμες γυναῖκες κι ὄχι ἐκεῖνες πὺ ἔχουν ἄλλες συνήθειες. Αὐτὲς, ὅσο περισσότερα λεφτὰ ἔχουν, τόσο κι ἐπιδίδονται περισσότερο...

- Ξέρεις; Μοῦρχονται, Περικλῆ, στὸ μυαλὸ οἱ διασυνδέσεις τῶν ἥρωικῶν αὐτῶν γυναικῶν, πὺ κράτησαν τὸ σπίτι τους καὶ τὴν οἰκογένειά τους, μὲ τὰ κοριτσάκια τῶν δημοτικῶν χορῶν...
- Πολὺ ὠριμὴ ἡ σκέψη σου· στὴν πράξη πρόκειται γιὰ τὰ ἴδια κορίτσια. Ὅπως αὐθόρμητα πετάγονται πάνω καὶ χορεύουν, ἔστω κι ἂν δὲν ἔχουν ἀκούσει ποτέ τους δημοτικὸ σκοπὸ στὰ σπίτια τους, ἔτσι καὶ μὲ τὴν κρίση ἀνέλαβαν τὶς εὐθύνες τους, μὲ τὶς συμβουλὲς τῆς μάνας τους καὶ κυρίως τῆς γιαγιάς τους.
- Εἶναι οἱ ἴδιες πὺ τηροῦν ὑπεύθυνη στάση καὶ μὲ τὸν λοιμὸ· δὲν ἔχουν μνημὲς παρομοίων καταστάσεων, παρὰ μόνο ἀπ' τὶς διηγήσεις τῶν γονέων τους καὶ τῶν παππούδων τους καὶ τῶν γιαγιάδων τους, ἀλλὰ κρατοῦν τὸ σπίτι καὶ φροντίζουν τὴν οἰκογένεια, μὲ ἀξιοθαύμαστο τρόπο.
- Ἡ ὑπευθυνότης καὶ ἡ πειθαρχία τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ὀφείλεται κυρίως στὶς γυναῖκες αὐτές· αὐτές συμμαζεύουν τὰ παιδιά τους, αὐτές φροντίζουν τὸ σπιτικό τους, αὐτές κανονίζουν τὰ ψώνια τους. Ὄφειλουμε νὰ ὑπογραμμίσουμε τὴν προσφορὰ τους καὶ νὰ τὶς ἀποδώσουμε τὴν δέουσα ἀναγνώριση καὶ τιμὴ.
- Ἄν ἐπιχειρήσουμε, Περικλῆ, τὴν ἱστορικὴ θεώρησή τους, καταλήγουμε ἀβίαστα στὸ συμπέρασμα, ὅτι πρόκειται γιὰ τὶς ἴδιες ἀκριβῶς ἀντιδράσεις μὲ ἐκεῖνες τῶν γυναικῶν στὶς ἐποχὲς τῶν σκληρῶν καὶ καταστροφικῶν διωγμῶν τῶν Ἑλλήνων, κατὰ τὴν διάρκεια τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν, μόνο πὺ σὲ αὐτές μετροῦσε κυρίως ἡ φροντίδα τῶν γιαγιάδων· οἱ γυναῖκες εἶχαν σὲ μεγάλο βαθμὸ ἀπάνθρωπα ἀπαχθεῖ γιὰ τὰ χαρέμια...
- Καὶ μία ἄλλη ἐσωτερικὴ ἢ ὑπόγεια διασύνδεση ἐπενεργεῖ στὶς μέρες μας, Σόλων, ἡ μουσικὴ ἀρμονία· στὶς σπηλιὲς καὶ στὰ λαγκάδια, ὅπου κατέφευγαν οἱ Ἕλληνες, μὲ τὸ δημοτικὸ τραγοῦδι ντάντευαν καὶ φρόντιζαν τὰ μικρὰ οἱ γιαγιάδες, τὸ δῶριο μέλος ἀκολουθεῖ σὲ μεγάλο βαθμὸ ἡ ὕμνωδία τῆς Ὀρθοδοξίας, τὸ ἴδιο μέλος ἐνθουσιάζει καὶ τοὺς νέους μας σήμερα.
- Ἔτσι συνάγεται εὐκόλα τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ δῶριο μέλος ἀποτελεῖ τὸν κύριο συνεκτικὸ κρίκο τῆς ἐλευθέρως ἱστορικῆς μας συνεχείας κι αὐτὸ διατήρησε ὀλοζώντανες τὶς ρίζες μας στὶς κρίσιμες ὥρες τοῦ ἔθνους, ταυτισμένες μὲ τὴν γλῶσσα, γνωστά...
- Μᾶς συγκινοῦν αὐτές οἱ ἀναφορές, ἐπειδὴ ἐπιβεβαιώνουν τὴν ἐπιβίωση τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴν μακρόχρονη πορεία του.

- Είναι δεδομένο αυτό, Περικλή, αλλά είναι απαραίτητη ή διευκρίνιση: Δεν αφορούσαν αυτές οι διεργασίες όλα τα στρώματα του ελληνικού λαού την κάθε εποχή, ακόμη και στις περιόδους κρίσεως κυρίως...
- Έτσι είναι· η πλειοψηφία έσκυβε το κεφάλι κι αποδεχόταν την ύποταγή, όσο σκληρή κι αν ήταν, στην τυραννία ή στην σκλαβιά, ή μειοψηφία έπαιρνε το δρόμο για τα ψηλά βουνά, όπως αντιστεκόταν και στην τυραννία. Τα δύο αυτά ρεύματα διαχώριζαν την πορεία τους και ξανασυναντιόντουσαν με τα χρόνια...
- Η νοοτροπία της δουλικής ύποταξης δεν διαφέρει σχεδόν καθόλου απέναντι στον έσωτερικό τύραννο και στον βάρβαρο επιδρομέα.
- Τα έχουμε αναλύσει, Σόλων, πολλές φορές αυτά, αντλώντας απ' τον Αριστοφάνη και τον Ισοκράτη μέχρι τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη, τους μουσικούς, τους πατέρες της εκκλησίας και τους διδασκάλους του γένους, είναι σαφέστατη ή περιγραφή τους.
- Ο ελληνικός λαός δεν είναι κάτι το ιδανικό και ένιαιο· οι περίοδοι ανατάσεως και δημοκρατικής νοοτροπίας ήταν οι λιγότερες στην ιστορία μας, όταν ήταν αποδεκτό το ρεύμα της έλευθερίας, της ισηγορίας, της δημοκρατίας, της φιλοσοφίας και της μουσικής αρμονίας· οι περίοδοι δουλείας και ανελευθερίας και ύβρεως, για να θυμηθούμε τον Πλάτωνα, κυριαρχούσαν στις άλλες κι ήταν αυτές οι περισσότερες στην ιστορική μας διαδρομή.
- Έπομένως και στην εποχή μας ό καθένας διαλέγει και παίρνει το ποιο ρεύμα του ταιριάζει, το πρώτο, με αρχές, την έλευθερία, την δικαιοσύνη, την ισηγορία, την εύγενή άμιλλα και το φιλότιμο ή το δεύτερο, με την ανελευθερία, την ύβριν, την μανία και πάσαν κακία, όπως τα διδάχθηκε ο φιλόσοφος απ' τον Δάμωνα.
- Δηλαδή, αφορά το με ποιά περίοδο ταυτίζεται ή ψυχοσύνθεσή του, ή νοοτροπία του, με εκείνη της έλευθερίας και της δημοκρατίας ή της δουλείας και της ανελευθερίας. Ζωντανά είναι αυτά δίπλα μας.
- Έχουμε άπτα παραδείγματα, Περικλή, τους «διανοούμενους» της αριστεράς της μεταπολιτευτικής περιόδου και μάλιστα με αρκετά εκτεταμένη προβολή τους απ' την ατλαντόδουλη διαπλοκή, τροφίμους σχεδόν όλους τους της στρατευμένης κουλτούρας...
- Κατανοητά σε μεγάλο βαθμό αυτά, τον έσωτερικό τους κόσμο εκφράζουν όλοι τους, αυτό πιστεύουν, αυτό έξωτερικεύουν και αυτό διατυμπανίζουν. Είναι δεδομένο, ότι αντιτάχθηκαν στην ψηφιακή όργάνωση του κράτους και της κοινωνίας, αυτοί πρώτοι, επειδή ή

- ἀριστερή ἐξουσία εἶναι ταυτισμένη μὲ τὸν ἔλεγχον τοῦ κράτους, ὅπως
στὸ κομμουνιστικὸ σύστημα, ἀπ' ὅπου ἐξαρτοῦν τὴν δύναμιν τους...
- Ἐνα ὅμως δὲν τοὺς συγχωρεῖται, ἢ διαστρέβλωση τῆς ἱστορίας· εἶναι
κάτι ἄλλο, πέραν τῆς ἰδιοσυγκρασίας τους, τὸ νὰ γράφουν, ὅτι ἡ
εἰσβολὴ τῶν μεταναστῶν, εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὴν κάθοδον τῶν Δωριέων,
ὁπότε εἶναι ἐπιβεβλημένη, ἐννοοῦν, ἢ ἀνοχή μας ἀπέναντί τους.
Αὐτὸ εἶναι προδοσία τουλάχιστον...
 - Ἡ κάτι χειρότερον, ἐπειδὴ γνωρίζουν ἢ ὀφείλουν γνωρίζειν, ὅτι ἡ
κάθοδος τῶν Δωριέων, μὲ τοὺς Ἡρακλεῖδες ἐπικεφαλῆς, εἶναι
ἐμφύλιος πόλεμος τῶν Ἑλλήνων· εἶχαν κατεβεῖ στὸν γνωστὸ
ἐλλαδικὸ χῶρον, ἐννέα αἰῶνες πρὶν οἱ τέσσερες ἑλληνικὲς φυλές,
ἀλλὰ οἱ Δωριεῖς περέμειναν κυρίως στὴν ὄρεινὴ Πίνδο.
 - Κατέστρεψαν, μὲ τὴν κάθοδόν τους καὶ τὴν ἐκδίκησίν τους κατὰ τῶν
Ἀχαιῶν, γιὰ ὅσα εἶχε ὑποστῆ ἢ οἰκογένεια τοῦ Ἡρακλέους, δύο
αἰῶνες πρὶν, τὸν ἀκμαϊότατον μυκηναϊκὸν πολιτισμὸν, μετὰ τὰ Τρωικά,
ἀλλὰ δὲν διείσδυσαν σὲ ὀλόκληρην τὴν Ἑλλάδα, καθὼς Ἀχαΐα,
Ἠλεΐα, Ἀρκαδία, Βοιωτία, Μεσσηνία, Ἀττικὴ, ἄλλες περιοχὲς
ἀμύνθησαν σθεναρά. Ἐπέτυχαν στὴν ἀντίστασίν τους μάλιστα καὶ
διατηρήθησαν ἐκτὸς τῆς δωρικῆς κατακτῆσεως πολλὲς περιοχὲς...
 - Ὅποτε γεννᾶται τὸ ἐρώτημα, τοῦ γιὰτὶ ἐπιχειροῦν τέτοια
διαστρέβλωση τῆς ἱστορίας καὶ τῆς πολιτικῆς μας πορείας;
 - Δύσκολα πολὺ μπορεῖ νὰ γίνῃ δεκτό, ὅτι δὲν τὸ γνωρίζουν ἢ ὅτι
ἀδυνατοῦν νὰ τὸ διακριβώσουν, καθὼς οἱ ἴδιοι ἐπικαλοῦνται τὴν
δραματικὴν μας ποίησιν καὶ τὴν προβάλλουν σὲ πολλὰ κείμενά τους
ἢ καὶ σὲ δημόσιες ἐμφανίσεις τους...
 - Ἴσως, Σόλων, δὲν ἔχουν διαβάσει τοὺς «Ἡρακλεῖδες» τοῦ Εὐριπίδου,
ἴσως, ἀλλὰ κι ἴσως ἀναπαράγουν τὴν βρώμικην κατὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ
προπαγάνδα, ἴσως ἀποτυπώνουν τὸν ἐσωτερικὸν τους ἑαυτὸν, ἴσως...
Λίγον διάβασμα τουλάχιστον, δὲν βλάπτει...

Χρῆστος Ζ. Καρανίκας
Καισαριανή,
Φεβρουάριος, Μάρτιος 2020